

Міністерство освіти і науки України
Рівненський державний гуманітарний університет

Міляевич І.В.

***Краєзнавчий
довідково-бібліографічний апарат
обласних універсальних наукових
бібліотек***

Лекція з курсу „Бібліотечне краєзнавство”
для студентів спеціальності
7.020102 „Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографія”

Рівне – 2006

ББК 78.552я73
УДК 908(072)

Мілясевич І.В. Краснзавчий довідково-бібліографічний апарат обласних універсальних наукових бібліотек: Лекція з курсу “Бібліотечне краєзнавство” для студентів спеціальності 7.020102 “Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографія”. – Рівне: РДГУ, 2006. – 59 с.

Рецензенти: **Жук В.М.**, канд. пед. наук, зав. кафедри бібліотекознавства і бібліографії РДГУ;
Ярощук В.П., директор РДОБ, канд. іст. наук;
Кожан Н.М., зав. краснзавчого відділу Рівненської державної обласної бібліотеки

Відповідальний за випуск Жук В.М., доцент

Друкується за рішенням науково-методичної ради РДГУ (протокол №5 від 12 квітня 2006 р.)

Ухвалено до друку кафедрою бібліотекознавства і бібліографії РДГУ (протокол №8 від 24 березня 2006 р.)

© Мілясевич І.В., 2006 р.

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2006 р.

Вступ

Мета цієї лекції – дати студентам систематизовані знання з організації та методики ведення краєзнавчого довідково-бібліографічного апарату (КДБА) в обласних універсальних наукових бібліотеках (ОУНБ). Як відомо, ОУНБ є центрами бібліотечного краєзнавства у будь-якій області України. Успіх їхньої краєзнавчої роботи значною мірою залежить від КДБА, тому що в ньому зібрана вся інформація про літературу, присвячену області, незалежно від тематики, виду, часу і мови її видання та місця зберігання. Без досконало організованого КДБА неможливе виконання інших краєзнавчих функцій обласних бібліотек, зокрема краєзнавчого довідково-бібліографічного обслуговування (КДБО), краєзнавчого бібліографічного інформування споживачів (КБІС), створення краєзнавчих бібліографічних посібників (КБП) тощо.

Методика ведення КДБА є дуже специфічною і відрізняється від загальної методики організації ДБА обласних бібліотек, яку студенти вивчали раніше. Уже майже півстоліття ця специфіка досліджується як вітчизняними, так і російськими авторами, але ще досі залишилося безліч “білих плям”. Навіть основна термінологія (зокрема точна дефініція назв краєзнавчих каталогів і картотек) вживається різними авторами по-різному. Тому в лекції, крім загальноприйнятих положень та інструктивно-методичних вказівок про ведення КДБА в ОУНБ, викладається авторська точка зору на вирішення ряду теоретичних та методичних проблем. Крім того, для з'ясування сучасного стану КДБА в ОУНБ України автором у 2005 році було проведено анкетування цих бібліотек, результати якого викладені у лекції при характеристиці кожного елемента КДБА.

У лекції характеризується структура КДБА ОУНБ, детально викладена методика ведення його складових частин, подається інформація про сучасний стан організації КДБА в ОУНБ України, викладені проблемні та дискусійні питання його організації. При самостійному вивченні теми студентом необхідно засвоїти окреслені питання та, якщо необхідно, прочитати літературу, рекомендовану в списку.

Призначення та структура краєзнавчого довідково-бібліографічного апарату (КДБА), історія його формування в обласних універсальних наукових бібліотеках (ОУНБ) України

Основним призначенням краєзнавчого ДБА обласних наукових бібліотек є повне і багатоаспектне відображення всієї літератури,

присвяченої області та її населеним пунктам, і літератури, виданої на території області. Краєзнавчий ДБА обласних наукових бібліотек є унікальним і своєрідним: ДБА з переліченими вище функціями не створює жодна інша бібліотека України. Тому він повинен бути досконалим за своєю структурою, методикою створення та орієнтуватися на задоволення інформаційних потреб різних категорій читачів.

Згідно з вимогами краєзнавчий ДБА обласних наукових бібліотек повинен складатися з таких основних частин:

1. Система каталогів і картотек:
  - 1.1 Зведений краєзнавчий каталог (ЗвКК).
  - 1.2 Зведений каталог місцевих видань (ЗвКМВ).
  - 1.3 Краєзнавчі картотеки.
2. Краєзнавчий довідково-бібліографічний фонд (КДФ).
3. Фонд виконаних краєзнавчих довідок (ФВКД).

Майже всі перелічені частини краєзнавчого ДБА знаходяться в краєзнавчому відділі і ведуться його працівниками.

Краєзнавчі ДБА в бібліотеках України почали формуватись тільки в кінці ХІХ століття. До цього часу краєзнавчою діяльністю бібліотеки практично не займалися. Упродовж усього ХІХ століття розвивалась лише краєзнавча бібліографія як діяльність окремих бібліографів або наукових краєзнавчих товариств зі створення краєзнавчих бібліографічних покажчиків, які могли б задовольнити інформаційні потреби як учених-краєзнавців, так і підприємців.

У кінці ХІХ століття потреба в краєзнавчій інформації настільки зросла, а потік літератури настільки збільшився, що окремі бібліографи вже не могли задовольнити цю потребу суспільства. Тому в той період краєзнавчою діяльністю починають займатися великі бібліотеки, насамперед губернські і земські.

При великих бібліотеках України створюються так звані “ місцеві відділи”, у яких збирається література про край і, якщо можливо, усе надруковане в місцевих типографіях. Поступово в них створюються каталоги місцевих видань і краєзнавчі каталоги, частина з яких була опублікована.

Особливо багатими були краєзнавчі відділи Харківської і Херсонської публічних бібліотек, Таврійської і Полтавської губернських земських бібліотек. Наприклад, у Херсонській публічній бібліотеці був створений спеціальний Новоросійський відділ ім. князя Потьомкіна. Відділ був дуже багатий на краєзнавчу літературу, на його фонд був складений краєзнавчий каталог, виданий згодом під назвою “ Указатель книг и статей отдела им. кн. Потёмкина по истории и современному состоянию Новороссийского края”. Каталог включав описи 1500 назв

книг, брошур, статей, рукописів з різних аспектів життя краю. Переважне місце займали праці історичної тематики. Цей каталог засвідчує, наскільки багатими були на той час краєзнавчі фонди окремих бібліотек. Аналізуючи його, ми переконаємось, що вже на межі століть бібліографи усвідомлювали важливість для краєзнавчих досліджень різних за типами і видами краєзнавчих джерел: друканих і рукописних, книг, статей, картографічних матеріалів тощо.

На початку XX століття робота зі створення краєзнавчих ДБА набула ще більшого розмаху. У 1906 році в Харківській публічній бібліотеці був відкритий перший у Російській імперії український відділ. У завдання цього відділу входило виявлення інформації про всю літературу, присвячену Україні і видану на її території. На основі цього фонду був створений величезний каталог “Україніка”, в окремій частині якого збирався матеріал про Слобідську Україну.

Вищенаведені приклади не дають вичерпної характеристики всієї діяльності бібліотек із формування краєзнавчих каталогів, але вони засвідчують, що ця робота була започаткована й активно розвивалась.

У 20-х роках XX століття у зв'язку із зміною влади і політичної ситуації в країні докорінні зміни відбулись і в краєзнавчій діяльності бібліотек. Краєзнавчий рух набув масового характеру. З 1910 по 1923 рік в Україні було створено 170 добровільних краєзнавчих товариств. Краєзнавчою діяльністю почали активно займатись масові бібліотеки, які створюють краєзнавчі картотеки. Традиційно продовжують краєзнавчу роботу і великі наукові та публічні бібліотеки, доповнюючи та удосконалюючи створені каталоги, формуючи довідково-бібліографічні фонди.

Особливих успіхів досягнув Кабінет виучування Поділля, створений у 1924 році у Вінницькій філії Всенародної бібліотеки України. У 1926 році при Кабінеті була створена спеціальна секція бібліографії та історії друку. Працівники секції збирали документи й бібліографічну інформацію за такими основними напрямками:

1. Література про Поділля незалежно від місця, мови і часу видання.
2. Періодичні видання, які виходили на території краю від початку видання першої газети.
3. Твори авторів-подолян та публікації про них.

Як бачимо, тематичні межі роботи були досить широкими. Це пояснюється тим, що на той час ще не були розроблені теоретичні основи бібліотечного краєзнавства, не було чіткого визначення понять “краєзнавча бібліографія”, “краєзнавча література”, “краєзнавча діяльність бібліотек”. Тому бібліотеки збирали і бібліографували у своїх краєзнавчих каталогах усю літературу, пов'язану з краєм за будь-якою ознакою: змістом, місцем видання, проживанням авторів на території краю тощо.

Кабінет виучування Поділля проіснував усього шість років (він був ліквідований у зв'язку із сталінськими репресіями), але за цей короткий термін він виконав масштабну краєзнавчу бібліографічну роботу, зокрема створив досконалий краєзнавчий каталог “Подоліка”, у якому відображалась література за переліченими вище напрямками, видав чимало ґрунтовних науково-допоміжних краєзнавчих бібліографічних покажчиків та покажчик місцевих періодичних видань “Часописи Поділля”. Вони не втратили свого наукового значення до сьогодні.

Період 30-40-х років ХХ століття характеризується значним занепадом краєзнавчої роботи бібліотек, який пов'язаний з політичною ситуацією в країні, зокрема сталінськими репресіями. У ґрунтовній роботі наукових товариств, установ та бібліотек із дослідження краю (особливо його історії дорадянського періоду) вбачалась націоналістична, антирадянська діяльність. Заморозилась робота бібліотек із виявлення і придбання бібліотеками старих краєзнавчих документів, відбулася “чистка” краєзнавчих фондів і каталогів з позицій відповідності їх сталінській ідеології. Усе це завдало непоправної шкоди краєзнавчим ДБА бібліотек, що ми відчуваємо і до сьогоднішнього дня.

Основне навантаження по краєзнавчій роботі перекладалось на плечі невеликих бібліотек – міських і районних. Але вони не могли впоратися з важливими завданнями краєзнавчої роботи, бо не мали ні кваліфікованих кадрів, ні багатих краєзнавчих фондів, ні досвіду краєзнавчої роботи.

У перші післявоєнні роки бібліотечне краєзнавство продовжувало перебувати у кризовому стані. Хоча ніколи ще не відчувалась так гостро потреба в краєзнавчій роботі бібліотек, як у той час. Народне господарство було зруйноване війною, необхідно було відновлювати економіку, вирішувати питання про будівництво нових промислових об'єктів, а для цього потрібна була ґрунтовна краєзнавча інформація, зафіксована в документах. Масові бібліотеки не володіли цією інформацією, а для наукових бібліотек уже декілька десятиріч існувало “табу” на таку діяльність. Тому необхідно було докорінно реорганізувати всю краєзнавчу роботу бібліотек, подбати про міцну інформаційну краєзнавчу базу у вигляді краєзнавчих ДБА.

У зв'язку з цим у кінці 50-х - на початку 60-х років ХХ століття було проведено чимало реорганізаційних заходів, які вплинули на подальший розвиток бібліотечного краєзнавства. Зупинимось на характеристичі основних моментів, які вплинули на формування краєзнавчих ДБА бібліотек:

1. У 1959 році в Москві відбулася Всесоюзна конференція з проблем розвитку бібліотечного краєзнавства. На ній обговорювали

переважно організаційні питання. Зокрема була розроблена чітка організаційна структура бібліотечного краєзнавства в країні, визначені його всесоюзний, республіканські та обласні центри.

2. На основі рішень конференції в кінці 1959 року було ухвалене “Положення про краєзнавчу роботу обласних, крайових, республіканських бібліотек” (15, с.143-147). Згідно з цим документом за обласними науковими бібліотеками був закріплений статус центрів бібліотечного краєзнавства. У “Положенні...” були зазначені основні функції обласних наукових бібліотек, у тому числі ведення краєзнавчого ДБА.
3. У 1961 році був опублікований ґрунтовний методичний посібник “Краєзнавча робота обласних бібліотек” (15), у якому подано детальні методичні рекомендації по всіх напрямках краєзнавчої діяльності обласної бібліотеки, зокрема ведення її ДБА. У цьому посібнику вперше була визначена структура КДБА, обумовлена необхідність створення зведених краєзнавчих каталогів, викладались детальні методичні вказівки по веденню його основних частин: систематичної, топографічної, персональної, була опублікована “Типова схема класифікації краєзнавчої літератури”.

Вище перелічені заходи мали надзвичайно важливе значення для формування краєзнавчих ДБА обласних наукових бібліотек. Бібліотеки одержали чіткі інструкції про те, що і як вони повинні робити. 60-ті – початок 70-х років – це період інтенсивної роботи зі створення зведених краєзнавчих каталогів, каталогів місцевих видань та інших частин краєзнавчого ДБА обласних бібліотек. Тоді був закладений міцний фундамент для створення банків краєзнавчої інформації. З метою виявлення краєзнавчої інформації обстежувались фонди всіх бібліотек області, регулярно розписувались усі місцеві періодичні видання, виявлялась література, частково присвячена краю. Була державна підтримка цієї діяльності, була підведена міцна матеріальна база: в обласних бібліотеках створювались краєзнавчі відділи; у функції окремих співробітників вводилось ведення краєзнавчих ДБА; у 1959 р. був запроваджений обов’язковий безкоштовний місцевий примірник, який значно спростив пошук краєзнавчої інформації; виділялися спеціальні кошти на відрядження до Москви, Ленінграда, Києва, Львова, Харкова для пошуку краєзнавчої інформації у каталогах та фондах найбільших бібліотек Радянського Союзу. Значно сприяла підвищенню якості зведених краєзнавчих каталогів спільна робота бібліотек України зі створення інформаційної бази для написання багатотомної “Історії міст і сіл України”. Широко практикувався досвід обміном документами та інформацією між обласними бібліотеками; таким чином, краєзнавчі

каталоги доповнилися цінною інформацією про краєзнавчі документи, що зберігались у наукових бібліотеках України.

Наступні тридцять років відзначились такими основними кардинальними подіями у формуванні краєзнавчих ДБА обласних бібліотек:

1. У середині 80-х років була введена нова класифікація краєзнавчої літератури і видані таблиці “ ББК для краєзнавчих каталогів” (6). Вони виправляли недоліки попередньої “Типової схеми класифікації краєзнавчої літератури” і сприяли значному вдосконаленню зведених краєзнавчих каталогів.
2. На початку 90-х років розпочалось інтенсивне впровадження комп’ютерних технологій в краєзнавчі ДБА обласних наукових бібліотек, що значно розширило можливості їх використання, сприяло заснуванню фактографічної бази для краєзнавчих досліджень.
3. У 2002 році ДІБ України був виданий методичний посібник “Краєзнавча діяльність бібліотек України” (17), у якому є окремий розділ, присвячений методиці ведення краєзнавчого ДБА (нагадаємо, що з 1959 року подібні посібники не видавались). Новостворений посібник цікавий ще й тим, що він містить чимало дискусійних моментів щодо методики ведення краєзнавчого ДБА. Нині в усіх обласних універсальних наукових бібліотеках України створені повноцінні краєзнавчі ДБА, характеристика яких буде подана нижче.

Методика ведення окремих частин краєзнавчого ДБА

Зведений краєзнавчий каталог (ЗвКК)

Основною частиною краєзнавчого ДБА обласних наукових бібліотек, як уже зазначалося вище, є Зведений краєзнавчий каталог. Перед тим, як ознайомитися з методикою ведення ЗвКК, необхідно розглянути деякі теоретичні та організаційні питання.

Насамперед необхідно з’ясувати правильну назву каталогу. В останньому методичному посібнику ДІБ України “Краєзнавча діяльність бібліотек України” (17) цей каталог названий “Зведеним систематичним краєзнавчим каталогом (ЗвСКК)”. У першому методичному посібнику “Краєзнавча робота обласних бібліотек” (15), виданому ДБЛ у 1961 р., цей каталог називається просто “краєзнавчий каталог”. У підручнику О.В.Мамонтова і М.М.Щерби з краєзнавчої бібліографії (21) його називають “каталог краєзнавчої літератури”, а в публікаціях зазначених авторів часто з’являється назва “зведений краєзнавчий каталог”. То яка ж з цих назв є правильною?

На нашу думку, правильною є назва “Зведений краєзнавчий каталог”. По-перше, цей каталог є зведеним, бо він відображає всю краєзнавчу літературу незалежно від місця її знаходження, тобто інформує про фонди багатьох бібліотек, архівів, музеїв тощо. Тому назви “краєзнавчий каталог” і “каталог краєзнавчої літератури” не є повноцінними. По-друге, цей каталог згідно з вимогами складається з трьох частин: систематичної, топографічної та персональної (з характеристикою цих частин будемо знайомитися нижче). Тому назва “зведений систематичний краєзнавчий каталог” відображає сутність тільки першої – систематичної частини, а не всього каталогу. Отже, термін “зведений краєзнавчий каталог” – найбільш придатний для визначення цього каталогу.

Організаційні проблеми ведення ЗвКК в ОУНБ України вирішуються по-різному. За результатами анкетування бібліотек встановлено, що у більшості ОУНБ України за організацію та ведення ЗвКК (пошук та опрацювання інформації, влиття нових карток, редагування тощо) відповідає один-два працівники краєзнавчого відділу. Проте в окремих бібліотеках, зокрема Полтавській, Донецькій, Запорізькій, Дніпропетровській, веденням ЗвКК займаються всі працівники краєзнавчого відділу. За кожним з них закріплені певний розділ або частина каталогу. Більш досвідчені працівники мають складніші і більші розділи, ніж молоді.

Першою і **основною вимогою до ЗвКК є його максимальна повнота**. Цей каталог повинен бути найбільш повним джерелом інформації про всю літературу, присвячену краю. Він є унікальною ланкою ДБА, каталоги жодної бібліотеки України не дублюють його функцій.

Виявлення та відбір матеріалу до ЗвКК

Максимальна повнота ЗвКК досягається насамперед завдяки дотриманню таких основних принципів **відбору матеріалу** до нього:

1. Зведений каталог містить інформацію про різні види творів друку:
  - 1.1 Книги та брошури.
  - 1.2 Статті з газет, журналів, збірників, видань, що продовжуються.
  - 1.3 Рецензії на краєзнавчі видання.
  - 1.4 Картографічні матеріали.
  - 1.5 Нотні видання.
  - 1.6 Листівки, плакати.
  - 1.7 Друковану графіку.

Такий відбір матеріалу пояснюється передусім тим, що для краєзнавців та фахівців, яким адресований цей каталог, не має значення вид твору друку, а відіграє значення тільки його зміст.

2. Зведений каталог включає інформацію як про твори, повністю присвячені краю (весь зміст яких пов'язаний з територією області), так і твори, частково присвячені краю (інформація про край знаходиться в них лише в окремих розділах, параграфах, на окремих сторінках).
3. Зведений каталог подає інформацію про літературу, видану різними мовами.
4. Інформацію про літературу, видану в будь-якій країні і в будь-який період. Зауважимо, що чим старіша краєзнавча інформація, тим вона цінніша.
5. Подає інформацію не тільки про літературу, яка є у фонді обласної бібліотеки, але й за її межами. ЗвКК повинен подавати інформацію про краєзнавчу літературу, яка є у фондах бібліотек, архівів, музеїв не тільки України, але, якщо можливо, й інших країн. Зокрема у більшості обласних бібліотек України ЗвКК інформують читачів про краєзнавчу літературу з фондів найбільших бібліотек Москви та Санкт-Петербурга. На картках цього каталогу подаються також описи краєзнавчих видань, які вдалось виявити за бібліографічними покажчиками, і навіть тих книг, які знаходяться в приватних бібліотеках (якщо проти цього не заперечує власник).
6. ЗвКК включає інформацію не тільки про твори друку, але й аудіовізуальні матеріали, фотокопії та мікрофільми краєзнавчих видань, краєзнавчу інформацію на електронних носіях.

Як бачимо з вищенаведеного переліку, методика відбору матеріалу до ЗвКК дуже відрізняється від подібної методики інших каталогів і картотек обласних бібліотек. Якщо каталоги бібліотеки інформують читачів про її фонди, то ЗвКК інформує про фонди багатьох бібліотек і не бібліотечних закладів не лише даної області, але й інших областей України і закордонних держав. Якщо на окремий вид друкованої продукції (книги, періодичні видання, картографічні матеріали, нотно-музична література тощо) створюється в обласних бібліотеках окремий каталог, а на статті – окрема картотека статей, то у ЗвКК ця інформація відображається в одному місці. Якщо у традиційних каталогах карточки з описом видань зберігаються стільки часу, скільки книга знаходиться у бібліотеці, а в систематичній картотеці статей (СКС) – не більше п'яти років, то у ЗвКК вони зберігаються довічно. Якщо традиційно ведуть окремо каталоги на літературу, надруковану гражданським шрифтом, і на літературу, надруковану латинським шрифтом, то у ЗвКК відображається література, видана всіма шрифтами і мовами. Таким специфічним підходом до відбору матеріалу у ЗвКК досягається його максимальна повнота. Завдяки цьому вчені та фахівці мають можливість одержати

інформацію про всю краєзнавчу літературу незалежно від її форми, мови, часу видання та місця зберігання. Ця інформація подається у зручній для користувача формі, бо зібрана в одному місці.

Як бібліотека може досягти такої максимальної повноти ЗвКК? **Як розшукати необхідну інформацію?** Процес створення і поповнення ЗвКК обласних бібліотек є надзвичайно складним і тривалим. Основні джерела виявлення краєзнавчих документів можна об'єднати в такі групи:

А) Обстеження фондів наукових бібліотек, архівів, музеїв.

Як уже зазначалося вище, формування ЗвКК в обласних універсальних наукових бібліотеках розпочалося ще у 60-х роках. Бібліотеки спочатку виявляли книги та брошури краєзнавчого змісту, які є у їхньому фонді. Потім вони обстежували фонди бібліотек, архівів та музеїв, які розміщені на території області. З цією метою обласна бібліотека складала список краєзнавчої літератури, яка є в її фонді, тиражувала його в багатьох примірниках та розсилала у зазначені установи. Бібліотека чи архів, одержавши цей список, позначала в ньому ту літературу, яка є в її фонді, і дописувала ту літературу, якої не було у списку, але вона зберігалась у фонді цієї установи. Списки повертали в обласну бібліотеку. Описи заносились на карточки для ЗвКК, на яких зазначалось також, у фонді якої бібліотеки зберігається та чи інша книга. Завдяки цій роботі читачі всіх ОУНБ України мають інформацію про склад краєзнавчих фондів усіх бібліотек, архівів та музеїв області.

Інформація про краєзнавчі книги значно доповнена була у кінці 60-х – на початку 70-х років ХХ століття. У той час готувалась до видання багатотомна “Історія міст і сіл України”. З метою створення документальної бази для написання цієї фундаментальної праці були залучені краєзнавчі відділи обласних універсальних наукових бібліотек. Для працівників відділу виписували спеціальні відрядження до Києва, Москви, Санкт-Петербурга та інших великих міст колишнього Радянського Союзу з метою виявлення краєзнавчої літератури, яка є у фондах цих бібліотек. Завдяки цій роботі ЗвКК доповнились надзвичайно цінною інформацією про літературу, видану в ХІХ – на початку ХХ століття.

У кінці ХХ – на початку ХХІ століття для виявлення краєзнавчої літератури в фондах бібліотек, архівів, музеїв області або великих історичних регіонів (Волинь, Поділля, Слобожанщина) широко використовуються можливості комп'ютерної техніки. В окремих областях України створюються корпоративні системи, які дозволяють бібліотекам та науковим установам обмінюватись краєзнавчою інформацією через комп'ютерну мережу.

Б) Перегляд потоку нової літератури з метою виявлення творів, частково присвячених краю.

Важливим джерелом краєзнавчої інформації є твори, частково присвячені краю. Вони становлять близько 70% усієї краєзнавчої літератури. Дуже важливо виявити ці твори та внести інформацію про них до ЗвКК. Тому працівники краєзнавчого відділу повинні регулярно обстежувати партії нових надходжень літератури. Переглядаються не всі книги і брошури, а тільки ті, з тематики яких може бути краєзнавча інформація (з історії, етнографії, природознавства України тощо).

В) Перегляд наукових та офіційних збірників, періодичних та продовжуваних видань.

Переважну більшість карток ЗвКК становлять картки з описами статей із газет, журналів, збірників та видань, що продовжуються. Тому важливим джерелом поповнення ЗвКК є перегляд цих джерел. З цією метою переглядають такі групи видань:

1. Місцеві періодичні видання та видання, що продовжуються. Працівники краєзнавчого відділу здійснюють щоденний перегляд усіх газет і журналів, які видаються в області. З цих видань відбирають матеріали, які відповідають таким вимогам:
  - 1.1 Статті, написані на основі наукових досліджень з історії, етнографії, природознавства області тощо.
  - 1.2 Статті, які містять фактичні та статистичні дані про життя області у даний час.
  - 1.3 Великі за обсягом авторські статті краєзнавчого змісту.
  - 1.4 Інформаційні замітки про суспільне, економічне, культурне життя краю та визначні природні явища, які відбулись на його території.
  - 1.5 Статті про визначних діячів та їхні зв'язки з краєм.

Поза увагою залишаються статті не краєзнавчого змісту, матеріали про недоліки роботи окремих підприємств, вузькоспеціальна та рекламна інформація. Не можна перевантажувати ЗвКК статтями, які не мають наукової та пізнавальної цінності і носять тимчасовий характер.

2. Всеукраїнські газети, наприклад, “Голос України”, “Урядовий кур’єр”, “Освіта України” тощо. З них описують усі статті, повністю і частково присвячені області.
3. Наукові та науково-практичні журнали, з тематики яких може бути краєзнавча інформація (з історії, етнографії, географії, економіки, культури тощо). Наприклад, “Народна творчість та етнографія”, “Український історичний журнал”, “Економіка України” тощо. З цих журналів описують усі статті, які повністю чи частково присвячені області.

4. Місцеві періодичні видання, які видавались на території області або великого історичного регіону, до складу якого входила область, у XIX – першій половині XX століття. Ці періодичні видання є безцінним джерелом інформації для краєзнавців. Вони є дзеркалом суспільного, економічного, культурного життя краю того періоду, до якого вони відносяться. Ці видання дуже погано збереглися в архівах, музеях та бібліотеках. Але без їх перегляду ЗвКК буде абсолютно неповними. Тому працівники краєзнавчих відділів, якщо можливо, розшукують, переглядають та описують вміщені на їхніх сторінках матеріали.
5. Статті з наукових збірників та збірників тез наукових конференцій. Описують усі матеріали, які повністю чи частково присвячені краю.
6. Обов'язковим є перегляд збірників офіційних матеріалів, зокрема “Відомостей Верховної ради”, “Збірників постанов Уряду України” та ін. Усі перелічені вище групи видань, які розписуються аналітично, облікуються у спеціальній “Картотеці переглянутих джерел”. На кожне опрацьоване видання заводиться каталожна карточка, на якій вказується його назва, роки та номери, які переглянуті з метою поповнення ЗвКК.

За результатами проведеного нами дослідження в ОУНБ України бібліографи-краєзнавці проводять титанічну роботу з обстеження цієї групи видань. Вони регулярно розписують у середньому 200 назв газет, 210 назв журналів, 11 назв видань, що продовжуються, крім того, матеріали конференцій, збірники вузів, альманахи. 46,2% проанкетованих бібліотек здійснювали суцільний перегляд періодичних видань, виданих до 1959 р.; 30,8% переглянули їх частково, а 23,1% відмовилися від цієї роботи через брак часу.

Г) Перегляд бібліографічних показників.

Важливим джерелом виявлення краєзнавчої інформації є бібліографічні показники:

1. Насамперед знайомляться з джерелами державної бібліографії (“Літописом книг”, “Літописом авторефератів дисертацій”, “Літописом газетних статей”, “Літописом журнальних статей”, “Літописом рецензій”, “Літописом картографічних видань”, “Літописом нот”, “Літописом образотворчих видань”). У цих виданнях переглядають усі рубрики географічного та іменного показника.
2. Деяку інформацію можна виявити при ознайомленні з науково-допоміжними показниками, присвяченими Україні (у цьому випадку також переглядають географічні “ключі”).
3. Дуже багато цінної інформації про статті краєзнавчого змісту подають показниками змісту періодичних видань різних періодів.

Особливо цінними є покажчики змісту місцевих періодичних видань. У дорядянський період багато редакцій місцевих періодичних видань складали такі покажчики. Наприклад, у всіх губерніях України виходили газети “...губернские ведомости” та журнали “...епархиальные ведомости”, які є безцінним джерелом краєзнавчої інформації XIX – початку XX століття. Більшість цих видань оснащувалась покажчиками їх змісту за певні періоди (наприклад, “Указатель содержания неофициальной части “Волынских епархиальных ведомостей” за первые 20 лет их существования (сентябрь 1867 – сентябрь 1887)”, “Указатель статей, помещённых в неофициальной части “Волынских епархиальных ведомостей” за второе двадцатилетие их существования (с сентября 1887 по декабрь 1907 года включительно)”). Не можна ігнорувати також покажчики змісту наукових журналів дорядянського періоду. Наприклад, цінну інформацію про окремі місцевості України можна розшукати в покажчику “Систематический указатель к журналу “Киевская старина” за 1882 – 1906 гг.”.

4. При розшуку краєзнавчої інформації слід звернути також увагу на покажчики змісту збірників наукових праць різних установ, організацій, комісій, які діяли в період Російської імперії. Наприклад, у 1878, 1883 рр. І.П.Новицький видав “Указатель к изданиям Временной комиссии для разбора древних актов, височайше учреждённой при Киевском, Подольском и Волынском генерал-губернаторе (с 1845 по 1877 гг.)”, другий том якого називається “Имена географические” (обсяг – 978 с.). Рубрики цього допоміжного “ключа” відповідають не тільки населеним пунктам України, але й різним мікрооб’єктам, які в них знаходяться (навчальні заклади, церкви, монастирі тощо). Я думаю, що ні у кого не викличе сумніву цінність подібних джерел для пошуку краєзнавчої інформації.
5. Надзвичайно важливим джерелами для пошуку краєзнавчої інформації є універсальні, тематичні й галузеві бібліографічні покажчики дорядянської доби. Багато ґрунтовних бібліографічних джерел у XIX – на поч. XX століття було видано не тільки окремими бібліографами, але й науковими краєзнавчими товариствами, створеними в різних губерніях України.
6. Обов’язковим є перегляд пристатейних та прикнижкових списків краєзнавчої літератури, особливо виданої у дорядянський період. Виявлену інформацію заносять на каталожні карточки, які розміщують в окремій “Контрольній алфавітній робочій картотеці”. Ця картотека служить для контролю за тими виданнями, які виявлені за бібліографічними джерелами і які необхідно знайти та переглянути *de visu*.

Як бачимо, робота зі створення ЗвКК є тривалим і складним процесом, який потребує великих зусиль, добросовісного ставлення до справи та високого професіоналізму. Якщо підрахувати за нормами часу на основні процеси бібліотечно-бібліографічної роботи, то виявиться, що на ведення повноцінного краєзнавчого каталогу в обласній універсальній науковій бібліотеці необхідний час, якій рівняється бюджету робочого часу 1,5 ставки бібліографа. У жодній обласній бібліотеці України ця робота не забезпечена належними кадровими ресурсами (у складі краєзнавчих відділів працює в середньому 3-4 працівники, які створюють краєзнавчі бібліографічні покажчики, ведуть краєзнавчий ДБА, займаються різними видами краєзнавчого бібліотечно-бібліографічного сервісу тощо). Тому в більшості бібліотек бібліографи не здійснюють таких важливих функцій, як перегляд і розпис дорадянських періодичних видань, виявлення краєзнавчої інформації за науково-допоміжними покажчиками, частково присвяченими краю, та пристатейними і прикнижковими списками літератури.

Як ми вже зазначали, основною вимогою до ЗвКК є максимальна повнота. Якщо в сучасних умовах досягти максимальної повноти не можливо (не вистачає робочого часу), то потрібно хоча б прагнути до цього і робити все можливе, усвідомлюючи важливість цієї ланки краєзнавчого ДБА.

Другою важливою вимогою до ЗвКК є інформативність. Вона означає, що ЗвКК повинен розкривати зміст усього величезного масиву інформації, зафіксованої в ньому, у різних аспектах, бути зручним для користування, дозволяти швидко та вичерпно давати відповідь на будь-яке питання, яке цікавить читача чи бібліографа. Вирішити ці завдання дозволяє оригінальна структура каталогу, логіка розміщення матеріалу в межах розділів та підрозділів, продумана бібліографічна характеристика включеної літератури. Розглянемо докладніше ці питання.

Структура ЗвКК

Зведений краєзнавчий каталог обласних універсальних наукових бібліотек складається з трьох обов'язкових складових частин:

- 1) систематичної;
- 2) топографічної;
- 3) персональної.

Така структура каталогу дозволяє у різних аспектах розкрити краєзнавчу літературу, спростити та прискорити пошук необхідної інформації.

За результатами анкетування всі ОУНБ України ведуть систематичну частину ЗвКК, 88% ведуть топографічну частину, а 92% – персональну.

Головною частиною ЗвКК є *систематична частина*. Її основне призначення – допомогти швидко розшукати літературу, присвячену різним аспектам життя краю. Для систематизації матеріалу в цій частині створені спеціальні схеми класифікації краєзнавчої літератури. Традиційні схеми класифікації УДК та ББК, які застосовуються у бібліотеках, не придатні для класифікації краєзнавчих видань. Це пояснюється такими причинами:

- з окремих галузей знання та тем немає і не може бути краєзнавчої літератури (наприклад, математика, хімія, астрономія тощо). І разом з тим ці галузі відповідають основним розділам та підрозділам схем УДК та ББК. Класифікація краєзнавчої літератури за цими схемами приведе до пропуску та непослідовності розділів;
- предметом дослідження багатьох краєзнавців є комплексні теми, які відповідають важливим аспектам життя краю (наприклад, природа і природні ресурси краю), а література з цих тем розпорошена у різних розділах таблиць ББК та УДК (наприклад, географія, геологія, ботаніка тощо).

Тому для класифікації краєзнавчої літератури придумали спеціальні схеми класифікації, основні розділи яких відповідають не галузям знання, а основним аспектам життя краю.

У 1961 році була розроблена та запроваджена “Типова схема класифікації для каталогу краєзнавчої літератури обласних, крайових, республіканських бібліотек” (15, с.148-160), яка складалася з дев’яти основних розділів:

- К 1. Область в цілому, міста, райони області.
- К 2. Місцеві партійні організації і органи Радянської влади та управління, їх діяльність. Суспільне життя.
- К 3. Природа і природні ресурси.
- К 4. Народне господарство.
- К 5. Охорона здоров’я, медичні установи. Фізкультура і спорт.
- К 6. Культурне будівництво. Комуністичне виховання трудящих. Наукове життя. Друк.
- К 7. Мистецтво. Область у творах мистецтва.
- К 8. Літературне життя. Область в художній літературі. Фольклор.
- К 9. Історія.

Цю схему використовували всі бібліотеки аж до середини 80-х років ХХ ст. (в окремих бібліотеках ще довше). Тривалий час її використання продемонстрував як переваги, так і недоліки. Основні недоліки цієї схеми можна згрупувати в такі блоки:

1. Схема була недостатньо деталізована. Бібліотекам було запропоновано дев’ять основних розділів, кожний з яких складався

з декількох підрозділів, а таблиці класифікації на її основі створені не були. Працівникам бібліотек потрібно було самостійно домислювати підрозділи для класифікації наявної в краєзнавчих фондах літератури, а це знижувало якість краєзнавчих каталогів, ускладнювало роботу бібліотекарів та пошук літератури читачами .

2. Спостерігалися суттєві порушення в логіці розміщення основних розділів. Наприклад, логічно пов'язані розділи “Суспільне життя” та “Історія” розміщені в різних кінцях схеми.
3. У межах окремих розділів поєднувались абсолютно змістовно несумісні теми (наприклад, у шостому розділі поєднується культурне будівництво, комуністичне виховання, наукове життя і друк).
4. Черговість розділів не співпадала з черговістю розділів схеми ББК, за якою класифікувалась література, що зберігалась у фонді бібліотеки. Це створювало певні незручності в пошуку літератури як читачами, так і бібліотекарями.
5. З часом схема застаріла, з'явилась краєзнавча література, яку не можна було зашифрувати за цією схемою.

У зв'язку з цими обставинами у 1982 році Державна бібліотека ім. В.Леніна (нині Російська державна бібліотека) розробила таблиці класифікації краєзнавчої літератури “Бібліотечно-бібліографічна класифікація для краєзнавчих каталогів” (6), які ліквідували основні недоліки “Типової схеми...”. Таблиці класифікації склалися з таких основних розділів:

- К 1. Край в цілому.
- К 2. Природа і природні ресурси краю.
- К 3. Техніка краю.
- К 4. Сільське і лісове господарство краю.
- К 5. Охорона здоров'я. Медицина в краї.
- К 6. Соціально-економічне і суспільно-політичне життя краю.
- К 7. Культурне і наукове життя краю. Освіта в краї.
- К 81/85. Мови народів краю. Фольклор краю. Літературне і художнє життя краю.
- К 86. Атеїзм. Релігія в краї.
- К 87. Моральне та естетичне виховання в краї.
- К 91. Бібліографічні посібники про край.

Незважаючи на суттєві переваги таблиць “ББК для краєзнавчих каталогів” порівняно з попередньою схемою класифікації, вони теж мають певні недоліки. Наприклад, величезний за інформаційним наповненням розділ “Соціально-економічне та суспільно-політичне життя краю” включає літературу зі статистики, демографії, історії, археології,

етнографії, економіки, суспільно-політичного життя, державної влади та управління. Таке наповнення розділу значно ускладнює пошук інформації як читачем, так і бібліографом. І разом з тим важко пояснити доцільність введення окремого розділу “Моральне та естетичне виховання в краї”, особливо зважаючи на те, що інші напрямки виховання ніде не прослідковуються.

У 1992 р. ДІБ України видала методичні поради “Удосконалення краєзнавчих каталогів бібліотек” (28), у яких була викладена розроблена бібліотекою “Примірна схема Зведеного систематичного краєзнавчого каталогу” (28, с.16-19), вона увійшла також до методичного посібника “Краєзнавча діяльність бібліотек України” (17), виданого цією бібліотекою у 2002 р. Основний ряд цієї схеми має такий вигляд:

1. Область (край) в цілому.
2. Історія краю.
3. Природа і природні ресурси краю.
4. Народне господарство краю.
5. Охорона здоров'я, медичні установи.
6. Фізична культура і спорт.
7. Суспільно-політичне життя краю.
8. Державна влада і управління в краї.
9. Релігія і церква. Діяльність релігійних організацій, конфесій в краї. Атеїзм.
10. Наука і освіта в краї.
11. Культурне і мистецьке життя краю.
12. Літературне життя. Край в художній літературі.
13. Мови. Фольклор.
14. Преса. Друк.

Таким чином, маємо три схеми класифікації краєзнавчої літератури. Об'єднує їх єдиний принцип розміщення матеріалу: література групується не за галузями знання, а за основними аспектами життя краю. Кожна з цих схем має свої позитивні й негативні риси. Співставивши та проаналізувавши їх, можна виявити ці риси. На нашу думку, найбільш досконалою є схема класифікації, розроблена ДІБ України, але й вона не позбавлена суттєвих недоліків. Передусім це схема класифікації, а не таблиці класифікації. Тому бібліографи-краєзнавці змушені самостійно вирішувати деякі складні класифікаційні проблеми.

В Україні ОУНБ використовують різні схеми класифікації краєзнавчої літератури. Наприклад, Одеська, Запорізька, Донецька, Львівська ОУНБ застосовують таблиці “ББК для краєзнавчих каталогів”; Полтавська, Хмельницька, Рівненська, Волинська та ін. перейшли на “Примірну схему ЗвКК”, розроблену ДІБ України; а Сумська, Черкаська,

Миколаївська, Чернігівська бібліотеки у першій половині 90-х років доповнили і переробили вживану у них “Типову схему класифікації для каталогів краєзнавчої літератури обласних, крайових, республіканських бібліотек” згідно з вказівками ДІБ. Окремі бібліотеки, зокрема Дніпропетровська ОУНБ, за основу взяли схему класифікації ДІБ і на її основі розробили власну схему, виходячи з практичної роботи і потреб читачів. Таким чином, нині переважна більшість бібліотек (68,7%) в основу класифікації краєзнавчої літератури у систематичній частині ЗвКК поклала схему класифікації, розроблену ДІБ України у 1992 р. Деякі бібліотеки використовують її повністю, а деякі в модернізованому вигляді. А частина бібліотек (32,3%) продовжують використовувати таблиці “ББК для краєзнавчих каталогів”.

Чому ОУНБ використовують різні схеми класифікації краєзнавчої літератури? По-перше, тому що всі схеми мають якісь недоліки і вибирають кращу на власний розсуд. По-друге, тому що переведення каталогів на іншу схему класифікації – дуже тривалий і складний процес, який потребує багато часу (наприклад, у РДОБ через дефіцит кадрових ресурсів у 90-х роках процес переходу від “Типової схеми...” до “Примірної схеми ЗвКК” тривав майже 10 років). Тому найбільш передові бібліотеки, які в другій половині 80-х років уже встигли перейти на рекомендовані ДІБ таблиці “ББК для краєзнавчих каталогів”, у 90-х роках не стали витрачати часу на перекласифікацію матеріалу згідно з вказівками ДІБ.

Взагалі-то проблема створення досконалої й уніфікованої схеми класифікації краєзнавчої літератури залишається відкритою, тому більшість бібліографів-краєзнавців проанкетованих бібліотек на питання: “Які проблеми у веденні КДБА виникають у працівників?” відповіли: “Основна проблема – відсутність єдиної схеми краєзнавчого каталогу з новими розділами і рубриками”, “Необхідно створити нові “Таблиці для краєзнавчих каталогів бібліотек” із врахуванням регіональної специфіки”, “Відсутність сучасної ББК для краєзнавчих каталогів” тощо.

*Розміщення матеріалу в систематичній частині
та його характеристика*

Питання щодо розміщення матеріалу в межах останнього підрозділу систематичної частини ЗвКК є дискусійним. В останніх методичних рекомендаціях ДІБ України (17) зазначається: “Враховуючи різноманітність відображуваних матеріалів, слід виділяти в усіх рубриках каталогу в логічній послідовності описи першоджерел (законів, постанов парламенту та уряду, указів Президента), книг, статей... Найдоцільнішою є зворотно-хронологічна розстановка” (17, с.35-36) і “У ЗвКК застосовується зворотно-хронологічний принцип розташування записів

матеріалів, що дає змогу, перш за все, ознайомити користувачів з новими краєзнавчими документами” (17, с.28-29). У попередньому методичному посібнику, виданому ДБЛ рекомендувалось: “Всередині кожного ділення каталогу поділяти матеріал на дві частини: 1) книги; 2) статті з журналів, газет і збірників. Описи книг і статей розмішувати у зворотньо-хронологічній послідовності років публікацій. У межах року – за алфавітом авторів і назв” (15, с.161).

Раціональне зерно є в обох документах, так само як і недоліки. Проаналізуємо проблему разом. Чи доцільно реалізувати зворотньо-хронологічний принцип розміщення матеріалу до всього масиву документів? Згадаємо, що каталог включає інформацію про літературу, видану різними мовами. Як буде виглядати структурний ряд, якщо застосувати цей єдиний принцип? Отже, насамперед необхідно розділити літературу за мовною ознакою і в межах останнього підрозділу систематичної частини ЗвКК спочатку розмістити картки з описами літератури українською та російською мовами, потім – за зрізаним кольоровим роздільником іншими мовами. У межах мовного розміщення доцільно наперед проставити карточки з описом книг і брошур, потім – карточки з описом статей, а в кінці – карточки з описом інших видів творів друку (наприклад, картографічних матеріалів). У принципі таке розміщення не заперечують автори обох посібників. У межах виду можна розмішувати матеріал двома способами: у зворотньо-хронологічному порядку і в суцільному алфавіті авторів і назв. Обидва способи є доцільними. У першому випадку читач має інформацію про найновішу літературу з питання, яке його цікавить (це вигідно, якщо він регулярно користується ЗвКК і вже обізнаний зі старою літературою). Алфавітне розміщення ще зручніше, бо дає можливість швидко відшукати твори того чи іншого автора при відсутності алфавітного краєзнавчого каталогу.

Отже, на нашу думку, найбільш доцільною є така організація матеріалу в межах останнього ділення систематичної частини ЗвКК: спочатку – за мовою видання документів, у межах мови – за видовою ознакою (спочатку книги, потім статті, потім інші види творів друку), у межах виду – за алфавітом авторів і назв документів (або у зворотньо-хронологічному порядку, що теж є доцільним). Масиви представлених документів радимо відділяти “глухими” або зрізаними кольоровими роздільниками. Для наочності наведемо фрагмент такого розміщення у ЗвКК Рівненської державної обласної бібліотеки:

Р 2.06 “Область в IX – XIII столітті”

Андрияшев А.М. Очерк истории Волынской земли до конца XIV столетия. – К., 1887. – 232 с.

Про Рівненську область див. с. 3, 9, 10, 12, 21, 23, 28, 29, 34, 35, 38, 50, 61, 62, 67, 68, 70, 73, 76-80, 192, 229, 231

P 2.06

Рівн. обл. краєзн. музей

63.3 (4 Укр.)

Г-91

Грушевський М. С. Історія України-Руси: В 11 т., 12 кн. Т.2: XI – XIII вік. – К.: Наук. думка, 1992. – 633 с.

Про Рівненщину див. с. 92-100, 112-114, 161-162, 188, 359-406, 464-565.

P 2.06

63.3 (4 Укр.)

П 777

Прищепа Б.А., Нікольченко Ю.М. Літописний Дорогобуж в період Київської Русі: До історії поселення Західної Волині в X-XIII ст. – Рівне, 1996. – 248 с.

P 2.06

Войтович Л. Історії далекий подих: Сторінки літопису древнього Степаня // Сарненські новини. – 1991. – 25, 27, 30 лип.; 1, 3 серп.

P 2.06

Кравчук О. Городища Погориння: [З історії городищ Рівненщини IX – XII ст.] // Рідний край. – 2000. – 19 серп.

P 2.06

Kostecki B. Korotkij historycznyj narys downe ... na Wolyniu w wieku XI – XIII // Byzantinoslavica. – Praha, 1931. – Т. III. – s. 246-261

Костецкий Б. Короткий історичний нарис давніх міст на Волині в XI – XIII столітті.

Є короткі історичні відомості про Пересипницю, Дорогобуж, Дубровицю та Степань.

P 2.06

ЛНБ ім. В. Стефаника

Як бачимо з наведеного прикладу, у межах невеликого підрозділу спочатку розміщуються карточки з описами видань кириличним шрифтом (українською і російською мовами), потім – з описами видань латинським шрифтом (у цьому випадку – польською мовою); у межах мови спочатку ставлять карточки з описами книг, повністю чи частково присвячених краю, а потім – карточки з описами статей (у межах виду в нашому випадку матеріал розміщений за алфавітом).

Бібліографічні записи документів для ЗвКК складаються на каталожних картках згідно з діючим державним стандартом. Матеріали, видані іноземними мовами, описуються мовою оригіналу з наступним перекладом заголовка українською мовою.

У більшості випадків бібліографічний опис супроводжується короткою анотацією. Бібліографічний опис спільно з анотацією повинен подавати читачеві чітку інформацію про зміст твору друку, про його відношення до території області, а якщо це твір на історичну тему, то і час, коли відбувалась подія.

Наприклад:

Богатирчук С.К. А на таланти ми багаті: [Про роботу з обдарованими дітьми у Рівненській області] // Вільне слово. – 1995. – 28 черв.
Р 11.04.03

Болкуневич Р. Щоб міцніла національна школа: [Про нові, нестандартні форми навчання у школах Сарненського району] // Вільне слово. – 1993. – 19 трав.
Р 11.04.03

Якщо твір частково присвячений краю, то обов'язково вказуються всі сторінки, на яких є інформація про область, навіть якщо цих сторінок є дуже багато.

Наприклад:

Раппопорт П.А. Военное зодчество западно-русских земель X-XIV вв. – Л., 1967. – 240 с.

Про Рівненську область див. с. 31-33, 36, 37, 39-42, 50-56, 58-62, 65-67, 74-77, 101, 114, 120-122, 132-135, 150-155, 159, 169, 170, 174, 175, 179-182, 186-192, 196, 198, 210, 225.

Р 2.06 ДІБ України

Крім бібліографічного опису та анотації, на каталожній карточці пропоставляється ще ряд шифрів та позначок:

1. На всіх каталожних карточках (з описами книг, статей тощо) у нижньому лівому кутку пропоставляється індекс схеми класифікації краєзнавчої літератури, яка застосовується у ЗвКК.
2. На картках з описами книг і брошур, які є в даній бібліотеці, у верхньому лівому кутку пропоставляється ще шифр основного фондосховища.
3. На картках з описом літератури, яка відсутня в даній бібліотеці, у нижньому правому кутку або на звороті вказується назва бібліотеки, музею чи архіву, де знаходиться це видання.

На картках з описом літератури, виявленої за бібліографічними джерелами, у нижній частині картки скорочено зазначається бібліографічне джерело, з якого описано книгу.

Тому каталожні карточки мають такий вигляд:

Зразок карточки з описом книги, яка є в даній бібліотеці
63.3 (2 УКр.)

I – 907

Історія та історіографія України : Зб. наук. пр. – К.: Наук. думка, 1985. – 184 с.
Про давньоруські міста на Рівненщині див. с. 22, 23, 26-32.

P 2.05

Зразок карточки з описом книги, яка відсутня в даній бібліотеці

Толочко П.П. Древнерусский феодальный город / АН УССР; Ин-т археологии. – К.: Наук. думка, 1989. – 256 с.

Про Рівненську обл. див. “Топографічний покажчик” на с. 249-254

P. 2.05

Рівн. обл. краєзн. музей

*Зразок карточки з описом статті з періодичного видання,
яке є в даній бібліотеці*

Панасенко О. Ремесло на Рівненщині: середина XVI століття // Рівне вечірнє. – 1999. – 15 жов. – С.14

P 2.07

*Зразок карточки з описом статті з періодичного видання,
яке відсутнє в даній бібліотеці*

Сендульський А. Местечко Клевань Ровенского уезда // Вольнские епархиальные ведомости. – 1880. – № 13/14. – С.627-644

Історія Клевая від 1458 р.

P 2.07

Рівн. обл. держ. архів

Для зручності користування систематичною частиною ЗвКК до неї складають алфавітно-предметний покажчик. Його призначення та методика ведення така сама, як і в алфавітно-предметного покажчика до систематичного каталогу і систематичної картотеки статей.

Як уже зазначали, систематичну частину ЗвКК ведуть усі ОУНБ України. Середній обсяг цієї частини – 110 каталожних ящиків. Найбільший обсяг систематичної частини ЗвКК у Донецькій (335 ящ.), Полтавській (295 ящ.) та Дніпропетровській (175 ящ.) ОУНБ.

Другою надзвичайно важливою частиною ЗвКК є **топографічна частина**. Її основне призначення – допомогти читачу швидко розшукати літературу про будь-який населений пункт області (назва “топографічна” походить від грецького “toros” – місцевість).

Матеріал у топографічній частині розміщується за алфавітом районів області. На початку ставлять каталожні ящики з описом матеріалу про обласний центр. У межах району матеріал розміщують таким чином:

- Спочатку – за схемою класифікації краєзнавчої літератури, що дає можливість швидко розшукати інформацію про будь-який аспект

життя району (історію, природу тощо). У межах останнього ділення матеріал розміщують так само, як і в систематичній частині.

- Потім матеріал розміщують за алфавітом сільських рад. На кожному сільську раду заводять центральний роздільник, на якому вказують назву сільської ради і назви сіл, які входять до її складу.

Зразок роздільника топографічної частини

Грушівська сільська рада

с.Грушівка

с.Ведмедівка

с.Вільхівка

с.Грушевська Гута

с.Ялинівка

За роздільником ставлять каталожні карточки з описом літератури, присвяченої цим населеним пунктам, спочатку – літературу українською і російською, потім – іншими мовами.

Таким чином, у топографічній частині весь масив карток поділяється на два блоки: спочатку розміщується за аспектами життя району, потім – за його населеними пунктами. Це дає можливість швидко розшукати будь-яку інформацію, пов'язану з населеними пунктами області.

Таке розміщення матеріалу в топографічній частині застосовує більшість ОУНБ (53,8%), зокрема Одеська, Полтавська, Хмельницька, Івано-Франківська, Рівненська, Дніпропетровська та ін. 18,1% бібліотек розміщують матеріал за алфавітом районів області, а в межах району – за алфавітом сільських рад (Черкаська, Запорізька, Чернігівська та ін.), 20,1% – за алфавітом районів області, а в межах району – за схемою класифікації краєзнавчої літератури (Сумська, Донецька, Львівська та ін.). І тільки поодинокі бібліотеки відмовилися від топографічної частини і ввели топографічні ділення в систематичній частині (Миколаївська). Середній обсяг топографічної частини в ОУНБ України – 30 каталожних ящиків.

На каталожних картках у топографічній частині подається та ж інформація, що і в систематичній частині: бібліографічний опис, анотація, шифри, місцезнаходження літератури. Відмінність полягає тільки у змісті анотації. В анотації на статтю, включену до систематичної частини, вказується що говориться в публікації про область, а в анотації на статтю, включену до топографічної частини, вказується що говориться про район чи конкретний населений пункт. Продемонструємо ці відмінності на прикладі однієї, описаної для різних частин ЗвКК.

Зразок картки для систематичної частини

Войтович В. Дзвін віків: [Особливості церковної архітектури у селах навколо Рівного] // Волинські дзвони: Краєзн. альманах. – Рівне, 1995. – Вип. 1. – С.32-33

Зразок картки для топографічної частини

Войтович В. Дзвін віків // Волинські дзвони: Краєзн. Альманах. - Рівне, 1995. - Вип.1. - С.32-33

Характеризуються архітектурні особливості Успенської церкви (1740 р.) с.Караєвичі (с. 32)

Питання про необхідність топографічної частини є дискусійним. У 70-х роках деякі автори висловили припущення, що ця частина не потрібна, бо дублює матеріал систематичної частини. Крім того, кожна центральна районна бібліотека веде свій ЗвКК, у якому відображає літературу про район. Прибічники існування топографічної частини відкидають ці твердження і висувають такі аргументи на користь цієї частини:

1. У великому масиві інформації, представленій в систематичній частині, важко і довго розшукувати матеріал про конкретний населений пункт. Наприклад, якщо нам потрібно розшукати літературу про с.Калинівка, то ми змушені переглянути всі розділи систематичної частини (історія, природа, культура тощо), втомитись і витратити багато часу. А в топографічній частині ми цю інформацію розшукаємо за лічені секунди.
2. У систематичній частині можна знайти лише третину існуючої літератури про конкретний населений пункт, бо є багато книг і брошур, які в цілому присвячені області. І хоча в них є матеріал про окремі населені пункти, але читачу після ознайомлення з каталожною карткою цього не видно, бо подається загальний опис книги і загальна анотація на неї, з якої не видно, чи є в книзі інформація про це село, чи немає.
3. ЗвКК районних бібліотек не можуть вирішити проблеми пошуку інформації про населені пункти області, бо вони є віддаленими від обласного центру.

Є ще третя точка зору. Її автори пропонують розробити топографічні розділи в межах усіх основних ділень систематичної частини (7, 17). Такої думки дотримуються й автори найновішого методичного посібника з бібліотечного краєзнавства, створеного ДІБ України у 2002 році (17). На нашу думку, цей варіант теж не є досконалим. Таке розміщення матеріалу перевантажить систематичну частину, зробить її немобільною і незручною для використання.

Третьою частиною ЗвКК обласних наукових бібліотек є *персональна (біобібліографічна) частина*. У цій частині відображається матеріал про видатних осіб, пов'язаних з краєм (учених, письменників, громадських діячів тощо).

При організації цієї частини дуже важливо вирішити такі три основні методичні питання:

- відбір прізвищ до персональної частини;
- відбір літератури про діяча;
- відбір творів діяча.

Розглянемо докладно ці питання.

До персональної частини включаються прізвища осіб таких **трьох основних категорій**:

1. Видатні діячі (письменники, вчені, громадські і церковні діячі тощо), **які перебували на території краю**.

З цієї категорії включаються прізвища тільки тих осіб, які тривалий час перебували на території краю, зробили внесок у його культурний чи економічний розвиток, провели дослідження краю чи описали його у своїх творах. Отже, основним критерієм для відбору прізвища видатного діяча до персональної частини є не його популярність у світі, а те, наскільки тісно діяч був пов'язаний з краєм і що корисного він для нього зробив.

Наприклад, візьмемо прізвища двох всесвітньо відомих письменників, які були пов'язані з територією Рівненщини: Оноре де Бальзак і Тарас Шевченко. Прізвище Оноре де Бальзака не буде включене до персональної частини, тому що він перебував на території краю епізодично (проїздом через Волинь), не зробив внеску в розвиток краю і не описав його у своїх творах. Прізвище Т.Шевченка буде включене, бо він перебував на території області за завданням Археографічної комісії, вивчав історичні та архітектурні пам'ятники, робив їх замальовки, збирав фольклорні матеріали, присвятив краю свої вірші.

Дуже важливим є також вирішення питання про відбір творів письменника і відбір літератури про нього. З усієї багатой творчої чи наукової спадщини письменника або вченого до персональної частини включаються тільки твори, у яких описується чи згадується край. Інші твори не включаються. У 70-х роках ХХ століття дискутувалось питання про те, що необхідно також включати твори, написані письменником під час перебування на території краю (аргумент – події, які відбувались у краї вплинули на створення того чи іншого твору), і твори письменника, надруковані на території краю. На нашу думку, твори цих двох категорій не потрібно включати до персональної частини. По-перше, події, що відбувались на території краю, могли обумовити створення того чи іншого художнього твору, але не обов'язково цей твір мав бути написаний

письменником під час перебування на території краю. Наприклад, події періоду навчання В.Короленка у Рівненській гімназії обумовили в далекому майбутньому (коли він став письменником) написання твору “Діти підземелля”. Тобто твір не був написаний під час перебування письменника на території області, але юнацька душа настільки глибоко пережила ці події, що в майбутньому письменник створив твір, який має дуже багато цінної краєзнавчої інформації. По-друге, включення творів письменника, надрукованих на території краю, будуть дуже засмічувати персональну частину каталогів бібліотек тих областей, на території яких дуже розвинута видавнича діяльність, насамперед Київської, Львівської, Одеської, Дніпропетровської.

2. Видатні уродженці краю. Видатні особи, які народились у краї або провели тут свої дитячі роки і більше з краєм пов’язані не були.

Про цих діячів включають тільки літературу, у якій описується період перебування діяча на території краю та його сім’ю і подаються посилання до загального каталогу бібліотеки.

3. Визначні місцеві діячі (сучасні громадські діячі, краєзнавці, передовики виробництва тощо).

З цієї категорії осіб включають прізвища тільки тих людей, які зробили вагомий внесок у дослідження краю, брали активну участь у його політичному, культурному та економічному житті.

Відібрати прізвища діячів останньої категорії найважче, бо у спеціальній літературі немає чітких приписів і рекомендацій з цього питання. У радянські часи рекомендувалось включати прізвища осіб, які були Героями Радянського Союзу та Соціалістичної праці, передовиками виробництва, головами колгоспів тощо. У підручнику “Краеведческая библиография” (21) зазначено: “Матеріал про місцевих діячів в біобібліографічній частині каталогу повинен відображатися з найбільшою повнотою. Такий підхід виправданий тим, що у зв’язку з “місцевим” значенням діяльності цих осіб матеріали про них не виділяються в каталогах загальносоюзних та республіканських бібліотек і практично не потрапляють до біобібліографічних словників і персональних покажчиків, виданих за межами краю” (21, с.167). Певною мірою з цією думкою можна погодитися. Згодом час відсіє прізвища тих осіб, чий внесок у життя області був менший, хоч популярність і рекламованість здавалася великою.

У персональній частині матеріал може розміщуватись двома способами:

1. У суцільному алфавіті персональних рубрик.
2. За групами діячів, а в межах групи – за алфавітом персональних рубрик.

Обидва способи мають як переваги, так і недоліки. Якщо ми розмістимо матеріал у суцільному алфавіті рубрик, то швидко можна буде розшукати потрібне нам прізвище (якщо ми його знаємо). І разом з тим, якщо нам потрібна інформація про групу діячів (наприклад, Герої України), а ми не знаємо прізвищ осіб, які відносяться до цієї групи, то нам доведеться витратити багато часу на пошуки. Якщо ми розмістимо матеріал за групами діячів, то буде проблемно відобразити прізвища діячів, які відносяться одночасно до декількох груп. Наприклад, один і той самий діяч може бути пов'язаний з краєм і як письменник, і як вчений, і як громадський діяч. Тому обидва способи розміщення мають як позитивні, так і негативні риси. Чи є вихід із такої ситуації? Звичайно. Можна розмістити матеріал за групами діячів і скласти до персональної частини алфавітний допоміжний ключ. У такому разі легко і швидко можна буде розшукати матеріал і за групами діячів, і за прізвищами.

У 56% ОУНБ України розміщують матеріал у персональній частині в суцільному алфавіті прізвищ діячів (Сумська, Запорізька, Івано-Франківська, Миколаївська, Чернігівська, Дніпропетровська та ін.), а 44% – за групами діячів (Волинська, Донецька, Львівська, Одеська, Полтавська, Черкаська та ін.).

На кожного діяча, чиє прізвище включене до персональної частини, заводять центральний роздільник. На роздільнику вказують прізвище діяча, дати його життя, коротку інформацію про нього та його зв'язки з краєм.

Приклад роздільника до персональної частини ЗвКК РДОБ про видатного діяча, який перебував на території краю (перша категорія)

Кривоніс Максим

(р.н. не відомий – листопад 1648 р.)

Герой визвольної війни українського народу 1648-1654 рр., сподвижник Б.Хмельницького, козацький полковник.

Влітку 1648 р. повстанські загони під керівництвом Максима Кривоноса визволили від польської шляхти ряд міст і сіл Рівненщини (у т.ч. Дубно та Острів).

Приклад роздільника до персональної частини ЗвКК РДОБ про видатного діяча – місцевого уродженця (друга категорія)

Липський Володимир Іполитович

(11.3.1863 – 24.2.1934)

Визначний український ботанік, академік АН України (з 1919 р.), президент АН УРСР (1922-28 рр.). Автор праць із флористики, систематики, географії рослин, історії вітчизняної ботаніки.

Ім'ям Липського вітчизняні та іноземні ботаніки назвали близько 45 нових видів рослин.

Народився в с. Самострілі Корецького р-ну.

Літературу про наукову діяльність В.І.Липського див. у СК.

За роздільником подаються карточки з описом літератури про перебування діяча на території краю. Якщо це письменник, то спочатку твори, у яких описаний цей край, а потім твори про діяча.

Майже в усіх ОУНБ України ведеться персональна частина ЗвКК, але її обсяг дуже відрізняється в різних бібліотеках і коливається від 1-2 ящиків (у Сумах та Рівному) до 27 (у Донецьку). Найбільше матеріалу зібрано у персональних частинах ЗвКК Донецької (27 ящ.), Львівської (21 ящ.), Хмельницької (19 ящ.) та Волинської (15 ящ.) ОУНБ.

Третью важливою вимогою до ЗвКК є його зв'язок з іншими частинами ДБА бібліотеки. Справа в тому, що краєзнавча література не дублюється в загальних каталогах і картотеках, за винятком генерального алфавітного каталогу. Тому у відповідних розділах систематичного каталогу і систематичної картотеки статей широко використовуються посилання до ЗвКК. За відсутності цих зв'язків уява читача про наявність літератури з того чи іншого питання дуже збіднюється.

До ЗвКК ведеться ряд *робочих картотек*:

1. Картотека переглянутих джерел. У ній фіксуються всі газети, журнали, видання, що продовжуються, та книги, які були переглянуті з метою створення каталога.
Матеріал у картотеці розміщений за видами видань, а в межах виду – за алфавітом назв. На каталожних карточках зазначаються роки і номери періодичних видань, які переглянуті.
2. Контрольна алфавітна робоча картотека, що вміщує описи краєзнавчих джерел, виявлених за бібліографічними джерелами. У майбутньому ці видання необхідно розшукати і переглянути *de visu*. На каталожній карточці вказується опис краєзнавчого документа, а потім опис бібліографічного покажчика, у якому зафіксоване це джерело.
3. Картотека установ-учасниць створення зведеного каталогу. У ній фіксуються всі бібліотеки, архіви, музеї та інші заклади, фонди яких були переглянуті з метою розшуку краєзнавчої інформації. На кожну установу-учасницю заводиться каталожна карточка, на якій вказується повна назва установи, її сигла або скорочена назва, а також зазначаються ті каталоги і картотеки, які в ній були переглянуті з метою пошуку інформації про область, і роки, коли ця робота проводилась.

Процес створення ЗвКК дуже тривалий і відповідальний. На ведення ЗвКК потрібно 1,5 ставки в рік. Тільки в такому випадку він буде досконалим і являтиме собою повний банк бібліографічної інформації про область. Але такої розкоші в сучасних економічних умовах не може собі дозволити жодна обласна бібліотека України. Проте, незважаючи на труднощі, співробітники краєзнавчих відділів усіх обласних наукових бібліотек України створюють, регулярно поповнюють і вдосконалюють ЗвКК.

Використання автоматизованих технологій для ведення ЗвКК

Крім традиційного (карткового) краєзнавчого каталогу, в останнє десятиріччя ОУНБ України активно розпочали роботу зі створення електронних краєзнавчих каталогів (ЕКК). Переваги застосування новітніх технологій в організації КДБА очевидні. По-перше, створюються електронні бази даних, які можуть включати не тільки бібліографічну, але й фактографічну інформацію, у тому числі забезпечувати доступ дослідника до електронних версій текстів документів. По-друге, значно розширюються можливості пошуку необхідної інформації, бо з'являється можливість забезпечити багатоаспектний пошук інформації за такими параметрами: автор, назва, типологічна ознака, тематика, місце видання, персоналія, ключове слово тощо, та здійснити комбінований пошук. По-третє, підвищується ефективність краєзнавчого ДБО та полегшується праця бібліографа-краєзнавця: економиться час на пошук необхідної інформації, за допомогою електронних технологій формуються бібліографічні покажчики про область тощо.

У 2000 р. сектор історичного краєзнавства ДІБ України провів наукове дослідження електронних краєзнавчих баз даних (ЕКБД), створених в ОУНБ (12). З'ясувалися питання про терміни формування та експлуатації ЕКБД; склад, обсяг, форми зберігання інформації, а також способи її введення в систему; технічне забезпечення, комунікативний формат, лінгвістичне і програмне забезпечення та ін. У 2005 р. ми провели дослідження краєзнавчих ресурсів бібліотек України, одним із напрямків якого було з'ясування питання про впровадження новітніх технологій у створення краєзнавчого ДБА.

Дослідженнями встановлено, що протягом 90-х років ХХ століття більша половина ОУНБ створила ЕКБД. Згідно з одержаними відомостями найдавніша і найбільша за обсягом ЕКБД функціонує в Херсонській ОУНБ. Вона була створена ще у 1993 р. і налічує близько 30000 бібліографічних описів про край.

ЕКБД, створені в Україні, містять таку інформацію:

1. Бібліографічні описи краєзнавчих документів (усі бібліотеки);
2. Фактографічну базу даних про край (Вінницька, Луганська, Рівненська, Чернівецька ОУНБ);
3. Електронні версії самих документів про край (Луганська і Рівненська ОУНБ).

Для створення ЕКБД ОУНБ використовують в основному дві прикладні програми:

1. Прикладна програма, розроблена Херсонським підприємством “МАК-КОМ” для Херсонської ОУНБ. Її запозичили Донецька, Тернопільська і Миколаївська ОУНБ.
2. ІРБІС, якою користується переважна більшість ОУНБ. Деякі бібліотеки розробили власні програми. Створені в ОУНБ України ЕКБД виконують такі функції:
  - формалізоване подання змісту документів і запитів (Запорізька, Луганська, Сумська ОУНБ);
  - формування спеціалізованої бази даних з краєзнавства (Дніпропетровська, Донецька, Миколаївська, Рівненська, Тернопільська, Харківська, Херсонська, Черкаська, Чернівецька ОУНБ);
  - документальний і фактографічний пошук (Вінницька, Донецька, Миколаївська, Рівненська, Тернопільська, Харківська, Херсонська, Черкаська, Чернівецька ОУНБ);
  - підготовка різноманітної друкованої продукції (Вінницька, Донецька, Дніпропетровська, Запорізька, Миколаївська, Рівненська, Тернопільська, Харківська, Херсонська, Черкаська, Чернігівська ОУНБ);
  - доступ до інших баз даних бібліотеки (Вінницька, Дніпропетровська, Сумська, Херсонська, Черкаська, Чернівецька ОУНБ).

Результати анкетування, проведеного нами, засвідчують, що більшість бібліотек створює самостійні ЕКК, а деякі бібліотеки створюють підсистему “Краєзнавство” в загальному електронному каталозі бібліотеки. У багатьох бібліотеках створюється декілька електронних краєзнавчих масивів та баз даних. Наведемо приклади найбільш цікавих з них. Дніпропетровська ОУНБ створила чотири електронні краєзнавчі бази даних: “Край” (аналітичний розпис книг і періодичних видань, що включає понад 50 тис. записів), “Book” (рідкісні та цінні краєзнавчі видання, понад 4 тис. записів), “Фотолітопис Катеринославщини” (включає понад 300 фотолістовок Катеринослава кінця XIX-XX століття), “Фотолітопис роботи краєзнавчого відділу” (близько 400 фотографій масових заходів, екскурсій, портретів краєзнавців тощо). Черкаська і

Кіровоградська ОУНБ створили фактографічні бази даних “Персоналії Кіровоградщини” і “Персоналії Черкащини”. У багатьох бібліотеках створюються тематичні електронні краєзнавчі бази даних: “Історико-культурні місця Чернігівської області”, “Заклади культури Хмельниччини на сторінках періодичних видань”, “Законодавчі документи місцевої влади” та ін.

Враховуючи величезні переваги впровадження новітніх технологій в організацію краєзнавчого ДБА, не слід забувати, що ЕКК ще дуже довго не зможуть замінити традиційних краєзнавчих каталогів, зокрема ЗвКК, з таких причин. По-перше, ЕКК почали створюватись тільки в 90-х роках, отже, містять інформацію тільки про нову літературу. А ретроспекція ЗвКК надзвичайно велика. Введення всього масиву даних зі ЗвКК до ЕКК потребує величезних затрат часу і зможе бути реалізоване лише через десятиліття. По-друге, нині бібліотеки ще не мають достатньо коштів, щоб придбати комп’ютерну техніку в такій кількості, щоб задовольнити доступ до краєзнавчої інформації всіх бажаючих. Як правило, краєзнавчі відділи оснащені тільки одним комп’ютером, який використовують тільки працівники відділу (хоча бувають і винятки, наприклад, у Дніпропетровській ОУНБ аж чотири комп’ютери, причому два з них нового покоління), а картковим ЗвКК одночасно може користуватися велика кількість читачів.

Зведений каталог місцевих видань (ЗвКМВ)

Основні функції ЗвКМВ та вимоги до нього

Зведений каталог місцевих видань є надзвичайно важливою частиною краєзнавчого ДБА обласних універсальних наукових бібліотек, тому що однією з основних функцій цих бібліотек є збір інформації про всю літературу, видану на території області. Цю функцію не виконує жодна інша бібліотека України. Розшук та облік цієї інформації є вагомим внеском обласних бібліотек у виконання національної програми “Документальна пам’ять України”.

Декілька слів про назву каталогу, тому що в різних джерелах вживаються різні терміни щодо його визначення. У методичному посібнику “Краєзнавча робота обласних бібліотек” (15) він представлений двома каталогами, які названі “Каталог книг, випущених місцевими видавництвами” та “Картотека місцевих періодичних та продовжуваних видань”. У підручнику О.В.Мамонтова і М.М.Щерби (21) він названий “Каталог і картотека місцевих видань”. У методичному посібнику ДІБ України (17) вживається назва “Зведений каталог (картотека) місцевих документів (ЗвКМД)”. Яка ж з цих назв є правильною?

З того часу, як побачив світ методичний посібник ДБЛ (15) минуло вже понад сорок років. За цей час вітчизняне бібліотекознавство, зокрема його термінологія, зробили значний крок вперед. На даний час встановлено, що бібліотечний каталог подає інформацію про *окремо видані твори друку* (до яких відносяться і книги, і періодичні видання). Тому розмежовувати поняття “каталог книг” і “картотека періодичних видань” неправильно і недоцільно, бо і в першому, і в другому випадку ми маємо справу з каталогом. Що стосується назви, запропонованої ДІБ, то ми з нею цілком згодні, за винятком останнього слова. Слово “документ” має дуже широке значення. Набагато ширше, ніж “твір друку”. Основне призначення каталогу місцевих видань – фіксувати інформацію про всю літературу, *видану* на території краю. Тобто мова йде про твори друку. Тому найбільш оптимальна назва “зведений каталог місцевих видань”.

Основною вимогою до ЗвКМВ є максимальна повнота. Тільки реалізуючи цю вимогу, ми можемо відтворити реальну картину видавничого процесу на території краю.

Джерела поповнення ЗвКМВ

Створення ЗвКМВ є справою дуже складною, відповідальною і наближеною до науково-пошукової діяльності. Накреслимо основний алгоритм пошуку інформації для поповнення ЗвКМВ:

1. Поточне поповнення ЗвКМВ забезпечується передусім обов'язковим місцевим примірником творів друку, порядок доставки, збереження та використання якого регулюється Законом України “Про обов'язковий примірник документів” (3). Нагадаємо, що аналогічний Закон був прийнятий ще у 1959 році, тому з цього часу всі обласні наукові бібліотеки колишнього Радянського Союзу регулярно комплектувались книгами, брошурами, періодичними виданнями та іншими творами друку, які видавались на території краю. Цього Закону суворо дотримувались усі державні поліграфічно-видавничі підприємства, тому з 1959 по 1991 рік усі обласні бібліотеки максимально повно укомплектовані обов'язковим місцевим примірником.

За роки незалежності в Україні з'явилося багато приватних видавництв, які не дотримуються цього Закону, тому потрібно скрупульозно стежити за їхньою діяльністю по тематичних планах. Слід зауважити, що багато приватних видавництв не мають тематичних планів, тому моніторинг їхньої діяльності здійснюється за рекламними проспектами, оголошеннями в газетах, а також використовуються особисті контакти.

2. Процес ретроспективного виявлення інформації про місцеві твори друку, видані до 1959 р., є надзвичайно складним і вимагає великих затрат часу. Радимо для ретроспективного пошуку використовувати такі джерела:
  - 2.1. Обстежити фонди та генеральні алфавітні каталоги власної бібліотеки та інших наукових бібліотек, які знаходяться в області. Це дасть можливість виявити книги і періодичні видання, які є на території області.
  - 2.2. Переглянути вітчизняні джерела державної бібліографії, зокрема “Літопис книг” та “Літопис періодичних видань”, видані до 1959 року. Як відомо, перший поточний державний бібліографічний покажчик в Україні “Літопис українського друку” був виданий у 1924 році, він облікував книги і періодичні видання, видані на території України. З цього часу поточна державна реєстрація в Україні, практично, не припинялась, вона є найбільш повним і надійним джерелом інформації про твори друку, опубліковані у різних регіонах України.
  - 2.3. Ознайомитись, якщо можливо, із джерелами державної бібліографії, які видавалися ще в період Російської імперії. Поточний державний облік книг у Російській імперії розпочався ще на початку XIX століття.
  - 2.4. Переглянути загальні ретроспективні покажчики книг. Насамперед необхідно ознайомитися з такими джерелами:
    - Комаров М. Бібліографічний покажчик нової української літератури (1798-1883. – К., 1883. – 74 с.;
    - Левицький І. “Галицько-руська бібліографія XIX століття (1801-1886)” у 2-х томах (Львів, 1888-1895) та “Українська бібліографія Австро-Угорщини за роки 1887-1900” у 3-х томах (Львів, 1900-1911);
    - Петров С. Книги громадянського друку, видані на Україні, XVIII – перша половина XIX ст.: Каталог. – Х., 1971;
    - Петров С.Й., Петров С.С. “Книга в Україні. Друга половина XIX – початок XX ст. (1861-1917)”. Це багатотомне видання, яке продовжує видаватись і зараз;
    - Максименко Ф.П. Кириличні стародруки українських друкарень, що зберігаються у Львівських збірках (1574-1800). – Л., 1975;
    - Запаско Я.П., Ісаєвич Я.Д. “Пам’ятки книжкового мистецтва: Каталог стародруків, виданих на Україні”. Це видання у двох книгах, двох частинах, яке було опубліковане у Львові в 1981-1984 роках. Воно подає матеріал про стародруки, надруковані на території сучасної України з 1765 по 1800 р.;

- “Репертуар української книги, 1798-1916: Матеріали до бібліографії”. Це багатотомне видання, яке видається ЛНБ ім. Стефаніка;
  - “Україномовна книга у фондах Національної бібліотеки України ім. В.І.Вернадського, 1798-1916” – багатотомне видання;
  - “Україномовна книга, 1808-1923”, багатотомне видання, яке інформує про фонди Національної парламентської бібліотеки України;
  - “Російськомовна книга у фондах Національної парламентської бібліотеки України, 1816-1923: Каталог”;
  - “Друкований зведений каталог україномовної книги державних бібліотек та музеїв України, 1798-1923”.
- 2.5. Переглянути загальні ретроспективні покажчики періодичних видань. Насамперед радимо ознайомитися з такими джерелами:
- Ігнатієнко В. Бібліографія української преси, 1816-1916 / Укр. наук.-досл. ін-т книгознавства. – Х.; К.: Держвидав України, 1930. – 287 с.
  - Каталог дореволюційних газет, що видавались на Україні (1822-1916): Пул. фонду ЦНБ АН УРСР / Уклад.: О.М.Пузирьова, О.О.Дмитрієв, Ю.М.Довгаленко. – К., 1971. – 183 с.
  - “Періодичні видання УРСР. Журнали”. Цей бібліографічний покажчик виданий Книжковою палатою України у 1956-1988 рр. У трьох випусках покажчика подається інформація про часописи, видані на Україні в 1918-1980 роках;
  - “Періодичні видання УРСР. Газети”. Виданий Книжковою палатою України у двох випусках в 1965-1983 рр. Містить інформацію про всі газети, видані на Україні з 1917 по 1980 рік.
  - Бібліографам краєзнавчих відділів бібліотек тих областей, які знаходились до 1917 р. у складі Російської імперії, необхідно переглянути такі бібліографічні покажчики:
  - Лисовский Н.М. Библиография русской периодической печати 1703-1900 гг. (Материалы к истории русской журналистики). – Пг., 1915. – [8], XVI, 1068 с. або багатотомні покажчики М.Лісовського (Лисовский М.Н. Библиография русской периодической печати 1703-1900. Вып. 1-4. – С.Пб; Пг., 1895-1915; Лисовский Н.М. Русская периодическая печать. 1703-1900 гг.: (Библиография и графические таблицы). Вып. 1-3. – С.Пб., 1895-1913).
  - Срезневский В.И. Список поврежденных изданий с 1703 по 1899 год со сведениями об экземплярах, принадлежащих Библиотеке Императорской Академии наук: Корректированное изд. – С.Пб.: Тип. Императорской АН, 1901. – [4], 1114 с.

- Библиография периодических изданий России, 1901-1916: В 4 т. / Сост. Л.Н.Беляева, М.К.Зиновьева, М.М.Никифоров. – Л., 1958-1961.
- Русская периодическая печать (1895 – окт. 1917): Справочник. – М.: Госполитиздат, 1957. – 351 с.; Русская периодическая печать (1702-1894): Справочник. – М.: Госполитиздат, 1959. – 835 с.
- Каталог газет на иностранных языках в фондах ГПБ, 1631-1916. – Вып. 1-2 / Сост.: Р.Н.Розина, И.Н.Крушкол, И.А.Снегирёва. – Л., 1967. – 431 с.
- Русские дореволюционные газеты в фондах Государственной библиотеки СССР им. В.И.Ленина: Алфавит. кат. Ч. 1-5. – М., 1986
- Русские дореволюционные газеты в фондах Библиотеки АН СССР. 1703-1916: Алфавит. кат. Кн. 1-2 / Сост.: С.А.Кузьмин, Г.Н.Яковлев. – Л.: БАН, 1984.
- Сводный каталог русской нелегальной и запрещённой печати XIX века: Книги и периодические издания. Ч. 1-9. – М., 1971.

Бібліографам краєзнавчих відділів тих областей, які до 1939 р. знаходились у складі Австро-Угорської імперії, необхідно ознайомитись зі вже згаданими бібліографічними покажчиками І.О.Левіцького, які, крім книг, облікують і періодичні видання, а також з багаточисленними сучасними покажчиками періодичних видань Галичини і Буковини, які в останні 10 – 15 років були видані Науково-дослідним центром періодики, створеним у 1993 р. при Львівській науковій бібліотеці ім. В.Стефаніка НАН України.

2.6. Інформацію про місцеві видання можна також розшукувати, переглядаючи фонди місцевих архівів, де зберігаються документація місцевих типографій і списки виданих ними книг; гортаючи підшивки місцевих газет і журналів, на останніх сторінках або обкладинках яких є дуже багато видавничої реклами. Не позбавлений сенсу пошук літератури в букіністичних магазинах і приватних колекціях.

Перегляд усіх вищезазначених джерел вимагає дуже великих затрат робочого часу працівників краєзнавчого відділу. Тому, як правило, ґрунтовний, багатовекторний пошук інформації не проводиться в жодній обласній науковій бібліотеці України.

Але, незважаючи на труднощі, працівникам краєзнавчого відділу необхідно робити все можливе для постійного поповнення ЗвКМВ. Нехай це буде дуже повільний процес, але зібрана по крупинках інформація різними поколіннями бібліографів у кінцевому результаті дасть позитивний і повний ефект. Тільки при досягненні максимальної повноти ЗвКМВ може виконувати в повній мірі всі покладені на нього функції.

Крім інформації про місцеві видання, він зможе видати дуже багато цінної краєзнавчої інформації. По-перше, він дає надзвичайно важливий матеріал для характеристики видавничої справи у краї, зокрема подає відповіді на такі питання: “Коли виникло книгодрукування в області?”, “Коли почали видаватись на її території перші періодичні видання?”, “Які існували типографії, видавництва у той чи інший історичний період?”, “Скільки книг видавалось у різні століття і якою була їх тематика?” тощо. По-друге, аналізуючи матеріал, представлений у каталозі, ми можемо визначити рівень культурного і наукового життя краю у різні історичні періоди, дізнатися про ті соціальні процеси, які відбувались на території краю, тому що сам факт видання на території краю твору друку, участь у його підготовці місцевих науковців, літераторів, товариств свідчить про стан розвитку його культури, науки, освіти. У зв’язку з тим, що ЗвКМВ видає дуже багато цінної краєзнавчої інформації, яку дуже важко, а іноді неможливо виявити за іншими джерелами, його вважають обов’язковою складовою частиною краєзнавчого ДБА обласних універсальних наукових бібліотек.

Структура ЗвКМВ та методика його ведення

Зведений каталог місцевих видань складається з трьох основних частин:

1. Хронологічний каталог книг, виданих місцевими типографіями.

У ньому відображаються всі книги і брошури, видані на території області від початку виникнення книгодрукування до нашого часу.

Матеріал у цій частині розміщується у хронологічному порядку. На кожний рік заводиться центральний роздільник, за ним розставляються карточки з описами книг і брошур, виданих у цьому році. Враховуючи, що в окремі роки окремих століть видавалась незначна кількість книг, або ми не маємо про них необхідної інформації, на центральному роздільнику можна вказувати не рік, а десятиліття чи століття.

За роздільником матеріал розміщують у суцільному алфавіті авторів і назв творів друку. На каталожній карточці подається повний бібліографічний опис видання, його формат і місцезнаходження. Якщо відома ціна, то зазначають її. З титульного листа книги ретельно переносять усю інформацію, особливу увагу звертають на опис типографії, видавництва, організації, яка брала участь у створенні книги.

Зразок карточки для хронологічного каталогу книг

Сборник циркуляров Волинских губернских учреждений по разным частям административного управления с 1897 по 1902 год: Составлен по распоряжению Волинского губернатора, Действительного Статского Советника Дунин-

Борковського, Непременним членом Волинського губернського по крест'янським делам Присутствия А.Ф. Уступным. – Житомир: Волинская губернская типография, 1902. – 534 с.

Ф. 17х 24,5 см. Ц. 1р.50 коп.

Житом. обл. держ. архів
Рівн. обл. держ. архів

Результати анкетування свідчать, що 80% ОУНБ ведуть хронологічний каталог книг, виданих місцевими видавництвами (Миколаївська, Львівська, Запорізька, Хмельницька, Донецька та ін.), а 20% відмовились від його ведення (Черкаська, Чернігівська, Харківська, Івано-Франківська та ін.). Дніпропетровська ОУНБ веде картотеку “Місцевий примірник”.

У більшості випадків цей каталог відображає літературу, видану після 1959 р., іноді навіть з 1991 р. (Сумська ОУНБ). Проте в окремих бібліотеках він має дуже велику глибину ретроспекції, зокрема в Одеській та Миколаївській ОУНБ він інформує про літературу, видану з кінця ХУІІІ століття, у Хмельницькій – із середини ХІХ століття, у Дніпропетровській і Полтавській – з 1900 року.

2. Каталог місцевих періодичних видань.

У ньому міститься інформація про всі газети, журнали і бюлетені, які видавались на території області з моменту виходу першого номера періодичного видання. Матеріал розміщується за історичними періодами. Наприклад, “Область в період Російської імперії (1793-1916 рр.)”, “Область в період національно-визвольних змагань (1917-1921 рр.)” тощо. Такий спосіб розміщення матеріалу обраний не випадково, тому що періодичні видання, як правило, виникали в певний історичний період і зникали (закривались) із закінченням цього історичного періоду, а нова влада і нові соціальні умови сприяли виданню нових періодичних видань. У межах історичного періоду матеріал розміщується за типами періодичних видань: газети, журнали, бюлетені, календарі. На кожному тип заводиться центральний роздільник. За роздільником періодичні видання розміщуються в суцільному алфавіті їх назв.

Каталог місцевих періодичних видань створений майже в усіх ОУНБ України, проте методика його ведення в різних бібліотеках не однакова. Третина цих бібліотек розміщує матеріал за історичними періодами, потім за алфавітом назв періодичних видань (наприклад, Одеська, Сумська, Полтавська, Дніпропетровська); інша третина – за типами періодичних видань, потім за їх алфавітом (Донецька, Івано-Франківська, Миколаївська, Чернігівська); незначна частина бібліотек

(наприклад, Волинська, Хмельницька, Львівська) – у суцільному алфавіті назв періодичних видань. Поодинокі бібліотеки обрали інші способи розміщення матеріалу, зокрема в Запорізькій ОУНБ на центральних роздільниках вказують назви районів області, а в межах району розміщують за алфавітом назв періодичних видань; а в Черкаській ОУНБ матеріал розміщують за типами періодичних видань, а в межах типу – за алфавітом районів.

Такий різнобій у розміщенні матеріалу ще раз засвідчує недостатню розробленість методики ведення цього каталогу, адже і в методичному посібнику 1961 р. (15), і в підручнику з краєзнавчої бібліографії (21), і в методичному посібнику ДІБ (17) пропонуються різні способи розміщення матеріалу: “...матеріал в картотеці групується за видами друкованої продукції ...газети, журнали... всередині – в алфавіті їх назв” (21, с.170); “Картотеку місцевої періодики розділяють на два великі періоди: дореволюційна преса і радянська преса. Всередині цих розділів доцільно виділити дві групи: а) журнали та продовжувані видання; б) газети. Ті та інші розмістити за алфавітом” (15, с.51); “...розташовують у хронологічній послідовності історичних періодів. У межах рубрик – за алфавітом назв документів” (17, с.42).

Бібліографічний опис періодичного видання виконується мовою оригіналу. Бібліографічний запис найбільш доцільно компонувати згідно зі “Схемою повного бібліографічного опису періодичного видання”, розробленою Науково-дослідним центром періодики Львівської наукової бібліотеки ім. В.Стефаника НАН України. Якщо не всі елементи бібліографічного запису, передбачені “Схемою...”, відомі бібліографу, то наводяться тільки відомі елементи.

Інформація про періодичне видання подається на декількох каталожних карточках:

1. На першій карточці вказується основна інформація про видання. У першому абзаці – назва, підзаголовок, періодичність, відомості про початок видання, у другому – відомості про відповідальних за видання (редакторів, осіб, організації та установи, що заснували видання), місце видання, роки видання, відомості про видавництво або видавця, назва друкарні та адреса редакції, у третьому – відомості про обсяг видання (кількість сторінок), формат, тираж, ціна (якщо ці дані можна встановити). Якщо у зазначених відомостях відбулися які-небудь зміни з часом (наприклад, змінився редактор чи підзаголовок), то ці зміни подаються у хронологічній послідовності із зазначенням часу, коли відбулася зміна. Зазначені вище відомості можна подавати замість першої каталожної карточки на правосторонньому роздільнику.

2. На другій карточці вказуються кількісні відомості про видання (кількість номерів, які вийшли щорічно). Ця інформація подається у вигляді таблиці, у якій вказується рік видання, номер і дата виходу першого видання в році та дата і номер останнього видання в році (наприклад: 1901 № 1 (2 січ.) – № 24 (30 груд.).
3. На третій каталожній карточці подаються відомості про наявність періодичного видання в архівах, бібліотеках, музеях (якщо вони відомі бібліографу). У цьому випадку вказується назва фондосховища, роки і номери періодичного видання, які у ньому зберігаються. Якщо цих відомостей у бібліографі немає, а він виявив інформацію за бібліографічним покажчиком, то подається бібліографічний опис цього покажчика.

Зразки карточок для каталогу місцевих періодичних видань

Перша картка (або роздільник)

Возрождение: Ежемесячный литературно-научный журнал (1906 № 6 – 1907 № 2); литературно-научный журнал (1907 № ¾ – 1908 № 4).- Ежемес. (1906 № 1 – 1907 № 9), два раза в мес. (1908). Г.1 № 1 1906, март.

Ред.-изд. Н. Рышковский (1906 № 1 – 4), А. Корнилович (1906 № 5 – 1908 № 4).- **Кременец** (1906 № 1-4, 7/8, 1907 № 1 – 1908 № 4); **Почаев** (1906 № 5 – 6): **Тип.** Л.Д. Шумского (1906 № 1-4, 1907 № ¾ – 1908 № 4); Тип. Почаевско-Успенской Лавры (1906 № 5 – 6); Тип. Б.А.Горинштейна (1906 № 7/8 – 1907 № 5/6). **Адр. ред.:** Кременец, ред. журнала “Возрождение”.

Ф. 16 x 23 см (1906 № 1 – 1907 № 2), 24 x 32 см (1907 ¾ – 1908 № 4); **Об.** 10 – 203 с.; **Подписная цена:** 5 руб., с перес. 6 руб., за границу 7 руб.; **Ц.** 50 коп. (1906 № 1 – 1907 № 2), 25 коп. (1907 № ¾ – 1908 № 4).

Друга картка

1906 № 1 (март) – № 7/8 (сент./окт.)

1907 № 1 (апр.) – № 9 (дек.)

1908 № 1 (янів.) – № 4 (февр.)

Третя картка

Місцезнаходження:

НБУВ 1906 № 6

РНБ 1906 № 1- 7/8, 1907 № 1-9, 1908, № 1-4

3. Каталог місцевих продовжуваних видань.

У нього включається інформація про щорічники та збірники, що видавались тривалий час без чіткої періодичності. Таких видань існувало

дуже багато, особливо в період Російської імперії. Вони видавались під однією назвою, але мали різні вихідні дані. Тому матеріал у цій частині ЗвКМВ групується таким чином: на кожне продовжуване видання заводиться роздільник, на якому вказується назва видання; за роздільником у хронологічній послідовності розміщуються картки з описом кожного випуску чи тому видання. На картці, крім бібліографічного опису, вказують місцезнаходження видання.

Зразок карток для каталогу місцевих продовжуваних видань

Роздільник

*Труды Общества исследователей Волыни
(1902 – 1920)*

Картки

Труды Общества исследователей Волыни. Т. 1. – Житомир: Типо-
литография И.Дененмана, 1902. – 81, 173 с.
ЖОДА, РКМ

Труды Общества исследователей Волыни. Т. 2. – Житомир: Электро-
типография М.Дененмана, 1910. – 164 с.
ЖОДА, НБУВ

Труды Общества исследователей Волыни. Т. 3. – Житомир: Электро-
типография М. Дененмана, 1910. – 46, 112, 30 с.
НБУВ, РКМ

Труды Общества исследователей Волыни. Т. 4. – Житомир: Электро-
типография М.Дененмана, 1910. – 148, 8, 12 с.
ЖОДА, ВКМ

Труды общества исследователей Волыни. Т. 5. – Житомир: Электро-
типография Е.А.Синкевича, 1911. – 14, 148, 80 с.
ЖОДА, НБУВ, РКМ

та інші.

В ОУНБ України ця частина ЗвКМВ не ведеться. Якщо продовжувані видання і облікуються, то разом з журналами. Це пояснюється частково тим, що в спеціальній літературі, у тому числі й методичних посібниках, не викладена методика ведення цієї частини, а в більшості випадків продовжувані видання навіть не згадуються. Хоча продовжувані видання – це окремий тип видань, які відрізняються від

періодичних (у т.ч. і журналів) не тільки відсутністю чіткої періодичності, але й формою, видавничими характеристиками, змістом та іншими ознаками. Вони становлять окремий пласт книжкової культури і потребують окремого розгляду.

Універсальна рекомендаційна краєзнавча картотека (УРКК)

Згідно з “Положенням про краєзнавчу роботу обласних, крайових та республіканських бібліотек” 1959 р. універсальна рекомендаційна краєзнавча картотека повинна бути обов’язковою складовою частиною краєзнавчого ДБА обласних універсальних наукових бібліотек. Проте ні в “Положенні про краєзнавчу роботу бібліотек України” 1996 р., ні в методичному посібнику ДІБУ “Краєзнавча діяльність бібліотек України” 2002 р. ця картотека навіть не згадується. Спробуємо спільно розібратися в необхідності ведення (чи не ведення) цієї картотеки.

Універсальна рекомендаційна краєзнавча картотека створена для задоволення потреб у краєзнавчій інформації невідготовлених читачів (студентів, пенсіонерів, людей без вищої освіти), які звертаються до краєзнавчої літератури насамперед з метою самоосвіти. Їм важко користуватися максимально повним ЗвКК, до того ж їм потрібна інформація про краєзнавчу літературу, яка є в даній бібліотеці, а не про ту, яка існує взагалі. Нагадаємо, що ця категорія читачів є численною і в обласних бібліотеках значно перевищує кількість учених і спеціалістів. Тому, на нашу думку, цілком логічно створити краєзнавчу картотеку для задоволення інформаційних потреб такої категорії читачів.

УРКК відображає літературу з усіх аспектів життя краю. Тут описані книги, брошури, статті з газет і журналів, які є в бібліотеці. Відбирають тільки найновішу, найбільш цінну і загальнодоступну літературу про край.

На каталожних картках, крім бібліографічних описів, подаються довідкові анотації, у нижньому лівому кутку – шифри типової схеми, а на карточках з описом книг – у верхньому лівому кутку – шифри основного фондосховища.

Весь матеріал у картотеці розміщується за схемою класифікації краєзнавчої літератури. У межах підрозділу наперед ставлять карточки з описом книг (в алфавітному порядку), потім карточки з описом статей.

На нашу думку, ця картотека є дуже важливою частиною краєзнавчого ДБА ОУНБ. На користь цього твердження свідчать такі аргументи: краєзнавчою літературою цікавляться читачі різних категорій; значний відсоток відвідувачів обласних бібліотек становлять читачі, які не є дослідниками-краєзнавцями; їхні інформаційні потреби можуть бути задоволені за допомогою краєзнавчої літератури, яка є в обласній

бібліотеці; невідповідним читачам досить важко користуватися максимально повним ЗвКК; методика ведення УРКК повністю відповідає потребам цієї категорії читачів.

У жодній з проанкетованих ОУНБ ця картотека не ведеться.

Інші краєзнавчі каталоги і картотеки обласних бібліотек

На практиці в бібліотеках створюють чимало краєзнавчих каталогів і картотек, які не зазначені в інструктивних матеріалах і нами не розглянуті. Це підтверджує проведене нами дослідження краєзнавчої бібліографічної діяльності бібліотек України, а також аналогічні дослідження, проведені іншими авторами в Росії (7). Тому розглянемо ці каталоги і картотеки та визначимо доцільність їх ведення.

Зведений алфавітний краєзнавчий каталог (Зв АКК)

Ведення цього каталогу вважають доцільним працівники краєзнавчого відділу ДІБУ. Аргументи на його користь викладені у методичному посібнику ДІБУ “Краєзнавча діяльність бібліотек України”: “...по-перше, абетковий пошук за Зведеним систематичним краєзнавчим каталогом (ЗвСКК) досить тривалий і складний, а генеральний алфавітний каталог дозволяє знайти лише книги, які є у власному фонді; ...по-друге, ОУНБ є регіональним депозитарієм краєзнавчої літератури і для виконання цих функцій, а також для роботи з фондом необхідно розраховувати на ЗвАКК” (17, с.40). Методика організації матеріалу в посібнику не розглянута, тільки зазначено, що “...вона нічим не відрізняється від загальної методики організації алфавітного каталога” (17, с.41), а в каталозі “...відображаються всі екземпляри видань та вказуються бібліотеки, у фондах яких вони зберігаються” (17, с.41).

У посібнику є дуже багато “білих плям” з методики ведення цього каталогу. По-перше, не зрозуміло, які види творів друку в ньому відображені. Проаналізувавши написане, можна зробити висновок, що ЗвАКК відображає тільки книги і брошури, які знаходяться в бібліотеках даного регіону. Звідси випливає і його основне призначення: “...за його допомогою можна дізнатись про місцезнаходження кожного краєзнавчого документа [авт. – але ж ми довідемося не про кожний краєзнавчий документ, а тільки той, який знаходиться на території регіону]... необхідний він для ретроспективного дослідження фондів інших бібліотек регіону та перевірки відомостей про поточні надходження у фонди бібліотек” (17, с.40). Отже, згідно з версією ДІБУ ЗвАКК подає інформацію про книги і брошури краєзнавчого змісту, які зберігаються в краєзнавчому фонді бібліотек регіону і служить передусім, для контролю за фондами цих бібліотек.

Ми погоджуємося з необхідністю ведення ЗвАКК, але, на нашу думку, він повинен інформувати читачів про всі краєзнавчі видання і використовуватися насамперед для виконання уточнювальних довідок. Тому цей каталог має містити інформацію не тільки про книги і брошури із фондів бібліотек регіону, але й (аналогічно ЗвКК) із фондів бібліотек, архівів, музеїв, які розташовані за його межами. Основною вимогою до цього каталогу є максимальна повнота, він повинен подавати всю інформацію про краєзнавчі видання, які відображені у ЗвКК. Тільки в такому випадку він буде надійним джерелом для виконання уточнювальних і адресних довідок.

Алфавітний краєзнавчий каталог ведеться в багатьох ОУНБ України, але під різними назвами: “Алфавітний краєзнавчий каталог” (Дніпропетровськ, Львів, Івано-Франківськ, Миколаїв), “Алфавітний каталог депозитарію краєзнавчої літератури” та “Алфавітний каталог літератури відділу краєзнавчої літератури” (Черкаси), “Алфавітний каталог місцевих видань” (Донецьк). Один тільки перегляд назв цих каталогів свідчить про різне їхнє призначення та методику ведення.

Краєзнавча картотека нових надходжень

Така картотека не передбачена жодними директивними документами, проте вона ведеться в багатьох ОУНБ України. Цей факт підтверджує її важливість для практичної роботи бібліотекарів-краєзнавців.

У краєзнавчій картотеці нових надходжень відображаються всі книги, повністю чи частково присвячені краю, які надійшли в бібліотеку протягом року, і статті краєзнавчого змісту з періодичних видань та збірників за аналогічний період. Матеріал у картотеці розміщується за схемою класифікації краєзнавчої літератури і зберігається тільки один рік.

Картотека є основним фундаментом для створення щорічних покажчиків “Література про ...область за ... рік” і щоквартальників “Новини краєзнавчої літератури”, які регулярно готує кожна ОУНБ. Крім того, ця картотека активно використовується і читачами, бо у ЗвКК інформацію про нову літературу розшукати досить важко: вона розчиняється у величезній загальній масі публікацій.

Тематичні краєзнавчі картотеки (ТКК)

У багатьох обласних бібліотеках ведуться тематичні краєзнавчі картотеки. Питання доцільності їхнього створення неодноразово обговорювалось теоретиками і практиками бібліотечного краєзнавства, які у більшості випадків приймали рішення не на користь цих картотек.

Ми погоджуємося з цією думкою, керуючись такими міркуваннями: в основу структури систематичної частини ЗвКК покладений тематичний,

а не галузевий принцип, тому кожна створена тематична картотека буде дублювати основні чи додаткові тематичні ділення. Привернути увагу читачів до тієї чи іншої актуальної теми можна за допомогою введення додаткових тематичних рубрик у ЗвКК. Створення ТКК у краєзнавчому відділі тільки забере дорогоцінний час його працівників. Проте не відкидаємо думки про те, що ТКК доцільно створювати у галузевих читальних залах (сільськогосподарському, природничо-науковому) чи спеціалізованих відділах, якщо вони знаходяться в інших корпусах бібліотеки, віддалених від основного. Наприклад, ДІБУ рекомендує у патентно-технічному відділі створити картотеки “Продукція місцевих підприємств”, “Винахідники краю” (17, с.43).

Картотека краєзнавчих бібліографічних посібників

У цій картотеці подається інформація про всі бібліографічні посібники, присвячені області. Тут облікуються бібліографічні посібники таких категорій:

- окремо видані краєзнавчі бібліографічні посібники різних типів, які повністю і частково присвячені краю;
- прикнижкові та пристатейні краєзнавчі списки, присвячені як області в цілому, так і її населеним пунктам;
- рукописні бібліографічні посібники.

Хронологічні та мовні межі включеної інформації необмежені. Якщо бібліотека видала покажчик краєзнавчих бібліографічних покажчиків по області, то картотека все одно зберігається, бо вона поновлюється новими матеріалами. Крім того, у покажчиках подається інформація тільки про друковані бібліографічні посібники, а в картотеці – і про рукописні.

Методика створення картотеки краєзнавчих бібліографічних посібників у спеціальній літературі не розглянута, тому чітких рекомендацій щодо відбору матеріалу і його систематизації немає. На наш погляд, матеріал у картотеці найкраще поділити на дві групи відповідно до цільового і читачього призначення покажчиків: науково-допоміжні та рекомендаційні. У межах групи центральними роздільниками виділити типи краєзнавчих покажчиків, а в межах типу спочатку поставити карточки з описами окремо виданих покажчиків, потім – пристатейних і прикнижкових, потім – рукописних. У межах останнього ділення матеріал розмістити за алфавітом назв. У підрозділі, присвяченому тематичним і галузевим покажчикам, доцільно розмістити матеріал за аспектами життя краю.

Краєзнавчі картотеки на спецвиди документів

Як уже зазначалось, інформація про спецвиди краєзнавчих документів (картографічні, аудіовізуальні матеріали тощо) цікавить різні категорії читачів. Ця інформація відображена у тематичних розділах

систематичної частини ЗвКК. Але часто бувають такі запити читачів, які досить важко задовольнити тільки за допомогою ЗвКК. Наприклад, читачу потрібна інформація про автореферати дисертацій, присвячених дослідженню природних ресурсів області. Цю інформацію можна розшукати у комплексному розділі “Природа і природні ресурси краю”, але потрібно переглянути його багаточленні підрозділи та затратити багато часу. Тому вважаємо доцільним створювати, якщо можливо, картотеки на окремі види краєзнавчих документів. Наведемо приклади таких картотек: “Автореферати дисертацій про область”, “Рідкісні і цінні краєзнавчі книги”, “Карти області” тощо. Розміщення матеріалу в цих картотеках різне і залежить від їхньої тематики, типів відображених документів і можливих (прогнозованих) запитів читачів. Наприклад, у картотеках “Автореферати дисертацій про область” або “Дисертації про область” матеріал найбільш доцільно розмістити за схемою класифікації краєзнавчої літератури; у картотеці “Карті області” – за видами карт (історичні, демографічні, адміністративно-територіальні тощо); у картотеці “Рідкісні і цінні краєзнавчі книги” – у хронологічному порядку.

Краєзнавчі картотеки на спецвиди документів ведуться в багатьох ОУНБ України. Наприклад, у Сумській ОУНБ ведеться “Картотека діафільмів та мікрофільмів про Суми”, у Донецькій ОУНБ – “Каталог авторефератів дисертацій”, у Запорізькій та Дніпропетровській ОУНБ – “Картотеки рідкісних і цінних краєзнавчих видань”.

Необхідно зауважити, що в ОУНБ України створюють досить велику кількість корисних і оригінальних краєзнавчих картотек, які не передбачені жодними інструкціями. Наведемо окремі приклади: “Фактографічна краєзнавча картотека” (Донецьк, Хмельницький), “Картотека цитат” (Полтава), “Картотека книг з автографами авторів” (Запоріжжя), “Картотека творів місцевих авторів” (Луцьк) та ін.

Краєзнавчий довідково-бібліографічний фонд (КДФ)

Краєзнавчий довідково-бібліографічний фонд є дуже важливою частиною краєзнавчого ДБА. За допомогою цього фонду виконується переважна більшість фактографічних та уточнювальних довідок, які неможливо виконати за допомогою каталогів і картотек. Від того, як буде укомплектований КДФ, значною мірою залежить якість краєзнавчого довідково-бібліографічного обслуговування.

КДФ складається з таких основних частин:

- довідкові видання;
- наукова література оглядового характеру, яка вміщує багато цифрових і фактичних відомостей про край;

- збірники документів та матеріалів про край;
- географічні карти, атласи;
- бібліографічні покажчики;
- папки газетних вирізок краєзнавчої тематики.

Розглянемо пошукові можливості кожної частини КДБФ.

Довідкові видання

Краєзнавчі довідкові видання дуже різноманітні за типами і жанрами, за допомогою них виконується 90% фактографічних краєзнавчих довідок та незначна частина тематичних довідок. Правильний добір цих видань є запорукою успіху краєзнавчого ДБО. Найбільш розповсюдженими є такі групи краєзнавчих довідкових видань:

- ***Енциклопедії.*** Якщо по території області, міста, району або великого історичного чи природно-географічного регіону створені крайові енциклопедії, то вони зберігаються в КДБФ. Останнім часом завдяки старанням краєзнавців такі енциклопедії почали створюватись досить часто, навіть по територіях районів. Наприклад, видана у 2000 р. “Валківська енциклопедія”, яка містить понад 1300 довідкових статей з історії, культури, освіти, народного господарства Валківського району Харківської області.

Якщо таких енциклопедій немає, то у КДБФ зберігаються окремі томи універсальних енциклопедій, у яких є інформація про населені пункти області. Особливо цінними є старі енциклопедії, видані у XIX – на початку XX століття. У них є статті, присвячені всім губернським та повітовим містам Російської імперії, у яких зафіксований стан їхнього розвитку на той час (кількість населення, розвиток промисловості, культури тощо). В інших джерелах ці відомості розшукати дуже важко. Найбільш відомими дорадянськими енциклопедіями, у яких є багато краєзнавчої інформації, вважаються “Энциклопедический словарь”, виданий в 1890-1907 роках Ф.Брокгаузом і І.Єфроном у Санкт-Петербурзі у 86 томах, та “Энциклопедический словарь” братів Гранат, останнє (сьоме) видання якого вийшло у Москві в 1910-1948 роках у 58 томах.

- ***Довідники.*** Краєзнавчі довідники дуже різноманітні за змістом і формою викладу матеріалу. До найбільш поширених і цінних у краєзнавчому відношенні довідників відносяться:
- ***Статистичні довідники.*** Вони складаються зі статистичних таблиць (іноді таблиці супроводжуються текстовим поясненням), що вміщують відомості про розвиток народного господарства, науки, культури, медицини в краї в різні історичні періоди. Статистичні довідники можуть бути поточними (вміщують довідковий матеріал за один рік) і ретроспективними (вміщують довідковий матеріал за 5, 10, 20 і більше років).

КДБФ необхідно укомплектовувати статистичними довідниками, які повністю і частково присвячені краю. Багато цінної краєзнавчої інформації можна знайти в “Статистичних щорічниках України за ... рік”, які видаються Державним комітетом статистики України. Вони вміщують статистичні показники соціально-економічного стану України в поточному році порівняно з попередніми роками. Інформацію розділено за основними видами економічної діяльності, і майже всі статистичні таблиці інформують про стан справ у конкретних областях України.

У кожній області обласні управління статистики регулярно видають поточні і ретроспективні тематичні статистичні довідники, присвячені окремим аспектам життя області. Наприклад, Рівненське обласне управління статистики у 1963 р. видало статистичний довідник “Народне господарство Рівненської області”, який вміщує статистичні відомості про стан розвитку промисловості, сільського господарства, освіти, культури та охорони здоров'я у 1940 – 1964 роках. Кожна статистична таблиця має декілька основних граф, які інформують про стан розвитку галузі в різні роки зазначеного періоду. Це дає можливість прослідкувати темпи розвитку галузі, провести порівняльний аналіз, виконати різноманітні фактографічні довідки. У наступні роки були видані довідники з аналогічною назвою, кожний з яких хронологічно продовжив попередній, включаючи матеріал за наступні 10 років. Укомплектувавши КДБФ подібними виданнями, бібліограф-краєзнавець підготує надійну базу для виконання різноманітних фактографічних довідок. Можна навести багато інших прикладів краєзнавчих статистичних довідників: “Чисельність та розміщення населення ... області” (складаються за даними переписів населення), “Соціально-економічний і культурний розвиток ... області за ... роки”, “Освіта ... області в ... роках” тощо.

- *Універсальні краєзнавчі довідники*, які вміщують довідковий матеріал, що стосується всіх аспектів життя краю (області, міста, району, села). Прикладами таких довідників можуть бути “Сумщина від давнини до сьогодення: Науковий довідник” (2000 р.), “Волинь: Події. Факти. Цифри” (2000 р.), “Дрогобич давній і сучасний у датах, подіях і фактах” (2002 р.).
- *Тематичні та галузеві краєзнавчі довідники* мають дуже широкий тематичний діапазон. Вони можуть присвячуватись як окремим аспектам життя краю (“Археологія ... області”, “Географія ... краю” тощо), так і окремим темам. Найчастіше видаються довідники історичної тематики, серед яких домінують *довідники-хроніки* (“Полтава у вінку незалежної України: Хроніка основних подій 1991-2001 років”, “Волинська земля (хроніка – джерела – постаті)”) та *довідники-путівники* (“Дрогобицькі вулиці: Історичний довідник-путівник”).

Під час виборів активізується видання краєзнавчих довідників суспільно-політичної тематики, найбільш поширеним серед яких є довідник “Політичні партії ... області” (названі політичні партії, що діють в області, їхні програми, керівники міських та обласних осередків, адреси, телефони).

- *Довідники адміністративно-територіального поділу області* займають надзвичайно важливе місце у КДБФ. Вони подають інформацію про величину території області, склад її населення, усі адміністративно-територіальні одиниці області (райони, міста, села, селища) та їх підпорядкування, а також відомості про населені пункти, які були перейменовані, і зміни, що відбулись в адміністративно-територіальному поділі області за час складання довідника.

Довідники цього типу час від часу перевидаються. Це відбувається тоді, коли відбуваються зміни в адміністративно-територіальному поділі районів. У КДБФ необхідно зберігати довідники всіх років видання, тому що в них зафіксований стан адміністративно-територіального поділу області на момент видання довідника, а від читачів надходить дуже багато фактографічних запитів, які стосуються поділу області в різні історичні періоди. Нерідко вони бачать у літературі стару назву населеного пункту і хочуть з’ясувати нову назву і т.і.

- **Словники.** Краєзнавчі словники є не дуже поширеною, але не менш цінною групою краєзнавчих довідкових видань. Серед них найчастіше трапляються мовознавчі та біографічні словники.

Серед *мовознавчих краєзнавчих словників* найбільш поширеними є ономастичні словники, які розшифровують походження і вивчають функціонування власних назв. У багатьох областях України видані *топонімічні* словники (від латинського “topos” – місцевість), які досліджують назви населених пунктів та географічних об’єктів області (річок, гір, озер, урочищ тощо). У деяких областях мовознавці створили *антропонімічні* словники (від латинського “antropos” – людина), присвячені дослідженню етимології та локалізації власних імен людей чи їхніх прізвищ, які поширені в області (наприклад, “Сучасні прізвища Рівненщини” у п’яти випусках). Іноді трапляються *діалектні словники*, які вивчають територіальні (місцеві) говори різних регіонів України.

Найчисленнішою групою краєзнавчих словників є *біографічні словники*. У більшості областей України видані словники під назвою “Хто є хто в ... області” (“Хто є хто на Вінниччині”, “Хто є хто на Рівненщині”, “Хто є хто на Івано-Франківщині”), які вміщують довідкові статті, розміщені за алфавітом, про сучасних діячів області.

В окремих областях створюються цінні біографічні словники, присвячені діячам різних категорій, які діяли у краї, або були пов’язані з ним, у різні історичні періоди. Такі словники прирівнюються до

краєзнавчих персональних енциклопедій. Приклади таких видань: “Буковина: Визначні постаті 1774-1918: Біографічний довідник”, “Одесса: Кто есть кто: 1794-1994: Литературно-энциклопедическое издание”.

У багатьох областях видаються словники, присвячені окремим групам діячів, наприклад “Письменники ... області”, “Композитори ... області”, “Вчені міста ...” тощо.

Зважаючи на те, що краєзнавчих енциклопедій, словників і довідників видається не дуже багато, їх усіх зберігають у КДБФ.

Крім того, у КДБФ доцільно зберігати окремі довідкові видання, які частково присвячені краю. Стануть у пригоді при виконанні фактографічних довідок у будь-якій обласній бібліотеці України довідники “Міста України” і “Містечка України”, багатотомний історико-хронологічний довідник “Пам’ятні дати з історіографії і історії України” та інші. Цінну довідкову інформацію про видатних сучасних земляків вміщує також серія частково присвячених краю довідників “Хто є хто в Україні” та біографічні щорічники “Імена України”. Вони містять біографічні довідки державних, громадських, релігійних діячів, відомих журналістів, науковців, письменників і спортсменів, більшість яких мають відношення до різних регіонів України.

Фонди довідкових видань у складі КДБФ ОУНБ України досить об’ємні, у середньому – близько 400 назв. Хоча в різних бібліотеках їхня кількість дуже відрізняється, наприклад, у Черкаській ОУНБ зберігається 2382 назви довідкових видань, а у Хмельницькій і Миколаївській – тільки 25-28 назв.

Наукова література оглядового характеру

Ця частина довідково-бібліографічного фонду вміщує великі за обсягом наукові видання, у яких є велика кількість цифрових та фактичних відомостей про край.

До таких видань відноситься, наприклад, багатотомна “Історія міст і сіл України”, створена провідними краєзнавцями в кінці 60-х – на початку 70-х років ХХ століття. Нині вона не може в повному обсязі задовольнити інформаційні потреби читача (деякий матеріал застарів, деякий занадто заідеологізований), проте не втрачає своєї пошукової цінності. На жаль, аналогічних видань, які б могли замінити цю ґрунтовну працю, не створено, тому необхідно користуватися тим, що існує. До цього видання створений розгалужений довідковий апарат, зокрема іменний та географічний покажчики, які дають можливість розшукати будь-яке прізвище, яке згадується у книзі, знайти інформацію про будь-який населений пункт області.

“Історія міст і сіл України” містить лише історичний матеріал, тому цю частину фонду необхідно доповнити науковими виданнями з природи і природних ресурсів краю, економіки, культури тощо. Виникає питання:

скільки наукових книг оглядового характеру має бути у фонді і якої тематики? Відповідаючи на це питання, потрібно дотримуватися двох основних правил: наукові видання повинні охоплювати всі аспекти життя краю; з кожного аспекту має бути одна-дві найбільш цінні у довідковому відношенні книги (вмішувати найбільше фактичних і статистичних даних, мати розгалужений довідково-пошуковий апарат). Завжди слід пам'ятати, що не потрібно перевантажувати КДБФ науковою літературою, а необхідно дотримуватись принципу: “Краще менше, але краще”.

Географічні карти, атласи

Ця частина КДБФ є невеликою за обсягом, але досить важливою, оскільки за допомогою географічних карт і атласів можна задовольнити ті запити читачів, які не можна виконати за допомогою інших джерел.

Збірники документів і матеріалів про край

У часи Російської імперії офіційні установи й організації регулярно видавали збірники своїх циркулярів і розпоряджень для використання підлеглими. Як правило, ці збірники видавались на територіях великих історичних регіонів або губерній (наприклад, “Сборник циркуляров Вольнских губернских учреждений по разным частям административного управления с 1907 по 1910 год”, “Сборник обязательных постановлений Ровенской городской думы” та ін.). Нині вони є безцінним джерелом інформації для виконання історико-краєзнавчих довідок. Тому якщо обласна бібліотека має у своєму фонді такі збірники, вони повинні зберігатися не в депозитарному фонді або книгосховищі, а в КДБФ.

У радянські часи збірники різноманітних документів (насамперед керівних і директивних), присвячених областям України, видавались досить часто. Вони були і універсальними, і тематичними. Наприклад, у більшості областей були видані збірники “...область у роки Великої вітчизняної війни 1941-1945 рр.”, які містили документальні матеріали про цей період життя краю. Більшість цих збірників мала заідеологізований характер (найбільш характерна тематика – боротьба за соціальне і національне визволення, історія колективізації сільського господарства, історія обласної партійної чи комсомольської організації тощо), проте зібрані у них матеріали є живим свідченням історії тих часів, тому не втрачають свого значення для краєзнавців і сьогодні.

У роки незалежності України було видано чимало документальних збірників, присвячених Україні в цілому (наприклад, “Голод 1932-1933 років на Україні: очима істориків, мовою документів”), у яких є багато краєзнавчого матеріалу. Як правило, ці збірники мають розгалужений довідково-методичний апарат, у складі якого є допоміжний географічний ключ, за допомогою якого можна легко розшукати інформацію про будь-який населений пункт.

Збірники документів і матеріалів, які повністю і частково присвячені краю, дуже часто використовуються як істориками-краєзнавцями при пошуку необхідних документів, так і бібліографами-краєзнавцями при виконанні фактографічних довідок, тому вони зберігаються у КДБФ.

Бібліографічні покажчики про край

Фонд бібліографічних посібників є надзвичайно важливою частиною КДБФ, бо дає можливість швидко розшукати матеріал, який прихований у ЗвКК. Тому дуже важливо укомплектувати цей фонд так, щоб він доповнював ЗвКК, видавав читачеві якісно нову інформацію, пришвидшував процес пошуку необхідної літератури. У КДБФ обов'язково повинні бути такі типи краєзнавчих покажчиків:

-Покажчики нової краєзнавчої літератури. Цей тип покажчиків створюється кожною обласною бібліотекою України щорічно і подає інформацію про всі книги, брошури і статті, повністю і частково присвячені краю, які вийшли протягом року. Він має чотири обов'язкові допоміжні ключі: алфавітний покажчик авторів і назв, персональний покажчик, географічний покажчик і покажчик мікрооб'єктів (мікрооб'єкти – це заводи, фабрики, навчальні заклади, церкви, монастирі тощо, які згадуються у публікаціях). Тому значення покажчиків нової краєзнавчої літератури важко переоцінити:

-вони є незамінним джерелом виконання уточнювальних довідок. Використовуючи алфавітний покажчик авторів і назв, ми можемо розшукати всі краєзнавчі публікації того чи іншого автора, навіть якщо ми не знаємо їхньої тематики. Наприклад: “Які твори автора публікувались у місцевих газетах у 1991 – 2005 роках?” або “Які аспекти життя краю досліджував ... краєзнавець у 60-х-70-х роках?” Щоб знайти цю інформацію у ЗвКК, нам потрібно переглянути всі картки систематичної частини! Використовуючи персональний покажчик, ми можемо виявити інформацію про всіх людей, які згадувались у публікаціях. Нагадаємо, що в персональній частині ЗвКК подаються прізвища тільки видатних осіб, а прізвища місцевих депутатів, голів різних партій та громадських організацій, керівників підприємств тощо не включаються. Використовуючи географічний покажчик, ми можемо розшукати публікації про всі географічні об'єкти краю, а в топографічній частині ЗвКК подаються відомості тільки про населені пункти.

Покажчики нової краєзнавчої літератури інформують читача про нову літературу, а в ЗвКК ця інформація розпорошена в різних тематичних розділах і її важко відшукати.

Ці покажчики з *максимальною повнотою* облікують всю нову літературу. Іноді трапляються випадки, коли читач розшукує публікацію, яку, як морально застарілу вже вилучили з каталогу, а в покажчику опис

публікації залишився. Наприклад, читачу потрібна публікація про школу передового досвіду з трудового виховання, створену на базі СШ № 2 смт..... на початку 80-х років ХХ століття. Він точно знає, що була публікація в місцевих газетах (не пам'ятає яких) в середині 80-х років (не знає точно коли) про цю подію. На даний час ця публікація вже вилучена із ЗвКК як морально застаріла, але якщо переглянути покажчики нової краєзнавчої літератури за 1983-1987 рр. її можна легко розшукати. Тому у КДБФ потрібно зберігати покажчики за всі роки їх видання.

-Універсальні ретроспективні краєзнавчі бібліографічні покажчики. Матеріал у цих покажчиках, фактично, дублює інформацію з систематичної частини ЗвКК, але, незважаючи на це, універсальні ретроспективні покажчики є важливою складовою КДБФ. У цих покажчиках є розгалужений довідково-методичний апарат, як і в покажчиках нової краєзнавчої літератури. За допомогою допоміжних ключів можна розшукати твори будь-якого автора, літературу про діяча, географічний чи мікрооб'єкт, який згадується в публікаціях за великий проміжок часу (50, 100 і більше років). Тому ці покажчики є надзвичайно важливим джерелом виконання уточнювальних довідок.

-Покажчики змісту місцевих періодичних видань, які розкривають зміст газет і журналів, що видавались на території області в різні історичні періоди. Як вже зазначалось, в кожній обласній бібліотеці створюється каталог місцевих періодичних видань, у якому подається інформація про всі періодичні видання, які видавались на території області. Покажчики цього типу доповнюють цей каталог, розкриваючи зміст місцевих періодичних видань. Особливо цінними у краєзнавчому довідково-бібліографічному обслуговуванні є покажчики змісту губернських та єпархіальних відомостей, які видавались у ХІХ – на початку ХХ століття у кожній губернії Російської імперії. Вони є надзвичайно важливим джерелом інформації для краєзнавців. Майже до всіх видань ще понад сто років тому були створені покажчики змісту. Як правило, вони зберігаються в обласних архівах чи краєзнавчих музеях. Якщо обласна бібліотека немає цих покажчиків, то необхідно зробити їх ксерокопії і зберігати їх у КДБФ.

-Покажчики краєзнавчих бібліографічних покажчиків, які інформують про всі окремо видані, а також прикнижкові і пристатейні краєзнавчі бібліографічні посібники. Зберігання цього типу покажчиків у КДБФ особливо важливо для тих бібліотек, які не створюють картотеки краєзнавчих бібліографічних покажчиків.

-Краєзнавчі календарі знаменних і пам'ятних дат. Цей тип краєзнавчих рекомендаційних покажчиків видається щорічно кожною обласною бібліотекою. Інформацію про знаменні й пам'ятні дати, які мають відбуватися в житті області в наступному році, досить важко розшукати у ЗвКК,

а читачка аудиторія, яка цікавиться цією інформацією, є доволі численною (учителі, лектори, журналісти та ін.). Тому це єдиний тип рекомендаційних краєзнавчих покажчиків, який необхідно зберігати у КДБФ.

У КДБФ можна зберігати й інші типи краєзнавчих бібліографічних покажчиків, але зазначені вище є обов'язковими, бо вони дозволяють швидко дати відповідь на той запит читача, який важко або неможливо виконати за допомогою ЗвКК.

Фонди КБП у складі КДБФ ОУНБ теж досить об'ємні, у середньому – близько 300 назв. Найбільші фонди – у Чернігівській, Дніпропетровській, Одеській ОУНБ.

Папки газетних вирізок краєзнавчої тематики

Папки газетних вирізок краєзнавчої тематики є дуже специфічною і надзвичайно важливою частиною краєзнавчого ДБА бібліотеки. У спеціальній літературі існує дискусія з приводу місця зберігання цих папок. Одні дослідники вважають, що папки газетних вирізок є складовою частиною краєзнавчого фонду бібліотеки, інші відносять їх до краєзнавчого ДБА. На нашу думку, вони є частиною краєзнавчого ДБА, зокрема КДБФ. Обґрунтуємо цю думку, розглянувши призначення та методику ведення цієї частини КДБФ.

Газетні публікації є дуже важливим джерелом краєзнавчої інформації, тому читачі часто звертаються саме до цього виду краєзнавчої друкованої продукції. Кожна обласна бібліотека згідно з законом про обов'язковий примірник одержує всі місцеві газети (як обласні, так і міські, районні). Підшивки цих газет згідно з інструктивними матеріалами п'ять років зберігаються в краєзнавчому відділі, а потім передаються у книгосховище (останнім часом у багатьох бібліотеках термін зберігання скоротився до двох-трьох років у зв'язку із значним збільшенням кількості газет, які виходять на території області). Обласна бібліотека є депозитарієм краєзнавчої літератури, тому ці підшивки зберігаються там довічно.

Виконуючи запити читачів, працівникам краєзнавчого відділу доводиться декілька раз на день виносити з книгосховища важкі підшивки газет (як правило, кварталні або річні). Для того, щоб полегшити працю бібліографа і зекономити час читача, створюють папки газетних вирізок краєзнавчої тематики.

Методика ведення папок газетних вирізок така. З другого примірника обласних газет, які користуються найбільшою популярністю, вирізують найважливіші статті краєзнавчого змісту і складають їх у тематичні папки (у більшості бібліотек не виписують другого примірника періодичних видань, а роблять ксерокопії з єдиного примірника). Відбирають тільки великі за обсягом газетні статті, які відповідають таким вимогам:

- створені за результатами наукових краєзнавчих досліджень;

- вміщують велику кількість статистичних та фактичних даних про стан розвитку економіки, культури, освіти, медицини області.

На кожній газетній вирізці у правому верхньому кутку вказують назву газети, рік, місяць, число, номер. Газетні вирізки зберігають у тематичних папках відповідно до тематики публікації. Фактично ця частина КДБФ являє собою фонд тематичних папок газетних вирізок. Після того, як вирізку вкладають у папку, на ній проставляють порядковий номер.

Для того, щоб у майбутньому виявити, чи є певна публікація у папках газетних вирізок, до неї складають допоміжну картотеку. Центральні роздільники цієї картотеки відповідають назвам папок. На кожну газетну публікацію, що зберігається в папках, заводять каталожну карточку, на якій подають бібліографічний опис статті та вказують порядковий номер вирізки. Карточки з описами розміщуються в суцільному алфавіті авторів і назв.

75% ОУНБ ведуть папки газетних вирізок краєзнавчої тематики (Одеська, Сумська, Черкаська, Харківська, Хмельницька, Львівська, Івано-Франківська, Миколаївська, Дніпропетровська та ін.). Середня кількість тематичних папок у краєзнавчих відділах цих бібліотек – 60 штук, найбільше папок у Черкаській (141 шт.), Хмельницькій (98 шт.), Миколаївській (72 шт.) ОУНБ. Середня наповненість папок – 50 назв публікацій. Деякі бібліотеки ведуть меншу кількість папок, але з більшою наповненістю (наприклад, в Івано-Франківській ОУНБ ведуть усього 17 папок, але їхня наповненість – 120-140 публ.).

Фонд виконаних краєзнавчих довідок (ФВКД)

У фонді виконаних довідок зберігають тільки складні письмові тематичні та фактографічні довідки краєзнавчої тематики, при виконанні яких була використана велика кількість джерел і витрачена велика кількість часу. Краєзнавчим відділам обласних наукових бібліотек дуже часто доводиться виконувати такі довідки, тому наповненість цієї частини КДБА є досить великою. Краєзнавчий фонд виконаних довідок ведеться працівниками краєзнавчого відділу і зберігається він у цьому відділі окремо від загального фонду виконаних довідок. Методика ведення ФВКД така сама, як і загального фонду виконаних довідок бібліографічного відділу. Студенти вивчали її під час освоєння курсу “Організація та методика бібліографічної роботи”.

Більшість ОУНБ України веде фонд виконаних краєзнавчих довідок (75%). Його середній обсяг – 110 тематичних та фактографічних краєзнавчих довідок, але обсяг цього фонду в різних бібліотеках дуже відрізняється один від одного і коливається від 1731 до 20 довідок. Найбільший ФВКД в Одеській (1731 шт.) та Львівській (185 шт.) ОУНБ.

Список рекомендованої літератури

1. Про забезпечення підготовки і випуску багатотомного енциклопедичного видання “Звід пам’яток історії та культури України”: Указ президента України № 1328 від 11 грудня 2000 р. // Бібл. вісн. – 2001. – № 2. – С.2.
2. Про Національну програму інформатизації: Закон України від 4 лютого 1998 р. // Голос України. – 1998. – № 65 (1815). – 7 квітня. – С.5.
3. Про обов’язковий примірник документів: Закон України // Урядовий кур’єр. – 1999. – 13 трав. – С.1-3.
4. ББК и краеведческие каталоги // Сов. библиогр. – 1986. – № 2. – С.22-30.
5. ББК: кто за, кто против? // Сов. библиогр. – 1991. – № 1. – С.3-17.
6. Библиотечно-библиографическая классификация: Табл. для краевед. каталогов 6-к. – М.: Кн. палата, 1989. – 322 с.
7. Боброва А.А. Краеведческий справочно-библиографический аппарат республиканских (АССР), краевых и областных библиотек РСФСР (Предварительные итоги исследования) // Актуальные вопросы краеведческой библиографии и подготовки библиографических пособий в РСФСР: Сб. науч. тр. – Ленинград, 1985. – С.19-42.
8. Боброва А.А., Вольберг Г.М., Федюшина Л.М. Право выбора: ББК и краеведческий каталог // Сов. библиогр. – 1990. – № 4. – С.16-20.
9. Кисельова В. Краєзнавчий бібліографічний репертуар бібліотек України: методика і організація // Вісн. кн. палати. – 1997. – № 3. – С.12-15.
10. Кисельова В.П. Краєзнавчі каталоги ОУНБ: автоматизація, шляхи використання // Проблеми удосконалення каталогів наукових бібліотек: Матеріали Міжнарод. наук. конф. / НБУВ. – К., 1997. – С.80-81.
11. Кисельова В.П. Назрілі проблеми зведених краєзнавчих каталогів // Бібліотечно-бібліографічні класифікації та інформаційно-пошукові системи: Міжнарод. наук. конф. – К., 1995. – С.69-70.
12. Кисельова В.П., Михайлова О.В. Сучасний стан і проблеми використання електронних краєзнавчих баз даних обласних наукових універсальних бібліотек України в краєзнавчій науково-дослідницькій діяльності // Бібліотеки в інформаційному суспільстві: Матеріали наук.-практ. конф., присвяченої 100-річчю Хмельницької ОУНБ ім. М.Островського. – Хмельницький, 2001. – С.44-52.
13. Коган Е.И. Персоналия – составная часть краеведческого каталога областной библиотеки // Сов. библиогр. – 1968. – № 3. – С.23-36.
14. Корнейчик І.І. Історія української бібліографії (дожовтневий період): Нариси. – Х., 1971. – 374 с.

15. Краеведческая работа областных библиотек: Метод. пособие / ГБЛ. – М., 1961. – 176 с.
16. Краеведческий справочно-библиографический аппарат областной (краевой, республиканской (АССР) библиотеки): Метод. рекомендации / Гос. публ. б-ка РСФСР им. М.Е.Салтыкова-Щедрина; Сост. А.А.Боброва. – Л., 1986. – 36 с.
17. Краєзнавча діяльність бібліотек України: Метод. посіб. / ДІБУ; Укл. В.П.Кисельова, З.Х.Мусіна, С.І.Смілянець. – К., 2002. – 208 с.
18. Кушнарченко Н.Н., Седых В.В. Сводные краеведческие каталоги областных библиотек // Сов. библиотековедение. – 1989. – № 5. – С.43-50.
19. Мамонтов А.В. Каталог местных изданий в системе краеведческого аппарата областной библиотеки // Библиотеки СССР: Опыт работы. – 1965. – Вып. 30. – С.86-92.
20. Мамонтов А.В. Сводный краеведческий каталог: Задачи, проблемы, перспективы // Краєзнавча робота бібліотек – фактор патріотичного і інтернаціонального виховання населення: Матеріали респ. наук.-практ. конф. працівників обл. б-к України. – К., 1990. – С.114-122.
21. Мамонтов А.В., Щерба Н.Н. Краеведческая библиография: Учеб. для студ. библ. фак-тов ин-тов культуры и пед. вузов. – М.: Кн. палата, 1989. – 217 с.
22. Михлина Н.И. Внедрение ББК в краеведческие каталоги // Сов. библиотековедение. – 1991. – № 4. – С.44-50.
23. Михлина И.И. О функциях краеведческого каталога // Наукова бібліотека в сучасному соціокультурному контексті: Тези доп. міжнарод. наук. конф. – К., 1993. – С.161-164.
24. Михлина И.И. Об отражении местных изданий в краеведческой библиографии и каталогах // Сов. библиогр. – 1969. – № 2. – С.41-49.
25. Непомнящий А.А. Крымская краеведческая библиография: Важные вехи // Библиогр. – 2001. – № 4. – С.75-81.
26. Положення про краєзнавчу роботу бібліотек системи Міністерства культури і мистецтв України: Наказ міністерства культури і мистецтв України № 314 від 11.06.1996 // Законодавство – бібліотекам України: Довідкове вид. / НПУ. – К., 2000. – Вип. 1. – С.168-176.
27. Соляник А.А. Оптимізація системи місцевого обов'язкового примірника документів в Україні // Вісник Харківської державної академії культури: Зб. наук. пр. – Х., 1999. – Вип. 1. – С.50-55.
28. Удосконалення краєзнавчих каталогів бібліотек: Метод. поради / ДІБ України; Укл. В.П.Кисельова. – К., 1992. – 19 с.
29. Щерба Н.Н. Библиотечное и библиографическое краеведение: Сб. посл. ст. – М.: Кн. палата, 1995. – 192 с.

Список скорочень

- ДБЛ** – Державна бібліотека ім. Леніна
ДБО – довідково-бібліографічне обслуговування
ДБУ – Державна історична бібліотека України
ЕКБД – електронні краєзнавчі бази даних
ЕКК – електронний краєзнавчий каталог
ЗвАКК – зведений алфавітний краєзнавчий каталог
ЗвКК – зведений краєзнавчий каталог
ЗвКМВ – зведений каталог місцевих видань
ЗвСКК – зведений систематичний краєзнавчий каталог
КБД – краєзнавча бібліографічна діяльність
КБІ – краєзнавча бібліографічна інформація
КБІС – краєзнавче бібліографічне інформування споживачів
КДБА – краєзнавчий довідково-бібліографічний апарат
КДБО – краєзнавче довідково-бібліографічне обслуговування
КДБФ – краєзнавчий довідково-бібліографічний фонд
НБУВ – Національна бібліотека України ім. В.І.Вернадського
ОУНБ – обласна універсальна наукова бібліотека
СК – систематичний каталог
СКС – систематична картотека статей
ТКК – тематичні краєзнавчі картотеки
УРКК – універсальна рекомендаційна краєзнавча картотека
ФВКД – фонд виконаних краєзнавчих довідок

Зміст

Вступ	3
Призначення та структура краєзнавчого довідково-бібліографічного апарату (КДБА), історія його формування в обласних універсальних наукових бібліотеках (ОУНБ) України	3
Методика ведення окремих частин краєзнавчого ДБА	8
Зведений краєзнавчий каталог (ЗвКК)	8
<i>Виявлення та відбір матеріалу до ЗвКК .....</i>	<i>9</i>
<i>Структура ЗвКК .....</i>	<i>15</i>
<i>Використання автоматизованих технологій для ведення ЗвКК .....</i>	<i>30</i>
Зведений каталог місцевих видань (ЗвКМВ)	32
<i>Основні функції ЗвКМВ та вимоги до нього .....</i>	<i>32</i>
<i>Джерела поповнення ЗвКМВ .....</i>	<i>33</i>
<i>Структура ЗвКМВ та методика його ведення .....</i>	<i>37</i>
Універсальна рекомендаційна краєзнавча картотека (УРКК)	42
Інші краєзнавчі каталоги і картотеки обласних бібліотек	43
Краєзнавчий довідково-бібліографічний фонд (КДБФ)	46
Фонд виконаних краєзнавчих довідок (ФВКД)	55
Список рекомендованої літератури	56
Список скорочень	58

Навчальне видання

Мілясевич І.В.

**Краєзнавчий
довідково-бібліографічний апарат
обласних універсальних наукових бібліотек**

Лекція з курсу „Бібліотечне краєзнавство”
для студентів спеціальності
7.020102 „Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографія”

Комп'ютерна верстка *Парфенюк В.*
Комп'ютерний макет *Третяк О.*

Підписано до друку 12.04.2006 р.
Формат 60x84 1/16. Папір офсетний
Умовн. друк. арк. 3,3. Наклад 100 примірників
Замовлення №22/2.

Редакційно-видавничий відділ
Рівненського державного гуманітарного університету
33028, м.Рівне, вул. С.Бандери, 12